

A. Lat. h.

2202

h/1

+

A. lat. b.

Tacitus

2202 $\frac{h}{-}$
(1,1)

~~Seidl, Jb.~~

CORNELII TACITI
ANNALES.

Nach Text und Kommentar getrennte

Ausgabe für den Schulgebrauch

von

W. PFITZNER.

I. BÄNDCHEN.

Buch I und II.

Erste Abteilung: Text.

Dritte, verbesserte Auflage.

GOTHA.

FRIEDRICH ANDREAS PERTHES.

1898.

g. w. 11345

Druck von Friedrich Andreas Perthes in Gotha.

VORWORT

zur ersten Auflage.

Die vorliegende Bearbeitung der Annalen des Tacitus hat sich strenge an die von dem Unterzeichneten in ganzem Umfange gebilligten Prinzipien zu halten gesucht, wie sie von der Verlagsbuchhandlung aufgestellt und s. Z. bekannt gemacht sind. Auch die Orthographie des lateinischen Textes ist möglichst nach dem von der Verlagsbuchhandlung veröffentlichten „Tabellarischen Verzeichnisse der hauptsächlichsten lateinischen Wörter von schwankender Schreibweise“ geregelt worden. Bei der Niederschreibung der Anmerkungen konnte nicht maßgebend sein, wie in neuerer Zeit beliebt worden, einen Extrakt der hervorragendsten Bearbeitungen des Tacitus zu geben, sondern das Augenmerk war darauf zu richten, daß dem Schüler in möglichst genauem Anschluß an den überlieferten Text auch eine möglichst unmittelbare Auffassung der Gedanken des Schriftstellers angebahnt, das übrige dem Lehrer überlassen werde. Namentlich wurde vorausgesetzt, daß der Geschichtsunterricht jedenfalls im allgemeinen der Lektüre der Klassiker vorzuarbeiten hat; deshalb sind historische Erklärungen nur dann gegeben worden, wenn die berührten Thatsachen speziellere Ereignisse betrafen, wie sie ja mit Recht in dem Geschichtsunterrichte nicht immer mitgeteilt werden. Die Gestaltung des Textes ging von konservativen Prinzipien aus, ohne sich an eine bestimmte

Ausgabe ängstlich zu binden; wo offenbare Fehler in dem Codex oder Lücken etc. vorliegen, ist fast immer auf vorhandene Verbesserungsvorschläge zurückgegangen oder der Mangel durch Andeutung in dem Texte bezeichnet worden.

Parchim, Oktober 1882.

Dr. Pfitzner.

VORWORT

zur dritten Auflage.

Die vorliegende Auflage ist elementarer und populärer gehalten als die früheren, die längeren Anmerkungen sind in kleinere Partien zerlegt, die Eigenart des Einzelausdruckes ist mehr berücksichtigt, auch sind noch mehr Übersetzungsbeihilfen gegeben. Dabei sind alle nicht unbedingt zu der vorliegenden Stelle nötigen Citate und Vergleiche gestrichen, überhaupt ist nach möglichster Kürze und Knappheit des Ausdrucks unbeschadet des Verständnisses gestrebt worden. Dem nahegelegten Wunsche, im Interesse der Schule möglichst einen mit den anderen Schulausgaben gleichen Text zu bieten, habe ich, wenngleich auch nicht immer mit vollster Überzeugung, willfahren zu dürfen und zu müssen geglaubt. Dafs ich die bedeutenden scharfsinnigen Untersuchungen Zöchbauers über die Annalen des Tacitus und selbstverständlich Greefs „Lexicon Taciteum“ gebührend benutzt, bekenne ich mit Dank und Hochachtung.

Neustrelitz, Oktober 1897.

W. Pfitzner.

CORNELII TACITI AB EXCESSU DIVI AUGUSTI LIBER I.

Urbem Romam a principio reges habuere; libertatem et con- 1
sulatum L. Brutus instituit; dictaturae ad tempus sumebantur;
neque decemviralis potestas ultra biennium, neque tribunorum
militum consulare ius diu valuit; non Cinnae, non Sullae longa
dominatio; et Pompei Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi 5
atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis
civilibus fessa nomine principis sub imperium accepit. Sed veteris
populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata
sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia,
donec gliscente adulatione deterrerentur; Tiberii Gaique et Claudii 10
ac Neronis res, florentibus ipsis ob metum falsae, postquam occi-
derant, recentibus odiis compositae sunt: inde consilium mihi pauca
de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera,
sine ira et studio, quorum causas procul habeo.

Postquam Bruto et Cassio caesis nulla iam publica arma, 2
Pompeius apud Siciliam oppressus exutoque Lepido, interfecto
Antonio ne Iulianis quidem partibus nisi Caesar dux reliquus:
posito triumviri nomine consulem se ferens et ad tuendam plebem
tribunicio iure contentum, ubi militem donis, populum annona, 5
cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paulatim, munia senatus
magistratuum legum in se trahere, nullo adversante, cum fero-
cissimi per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium,
quanto quis servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur
ac novis ex rebus aucti tuta et praesentia quam vetera et peri- 10
culosa mallent. Neque provinciae illum rerum statum abnuebant,

suspecto senatus populiue imperio ob certamina potentium et avaritiam magistratuum, invalido legum auxilio, quae vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur.

3 Ceterum Augustus, subsidia dominationi, Claudium Marcellum, sororis filium, admodum adulescentem pontificatu et curuli aedilitate, M. Agrippam, ignobilem loco, bonum militia et victoriae socium, geminatis consulatibus extulit, mox defuncto Marcello generum
5 sumpsit; Tiberium Neronem et Claudium Drusum privignos imperatoriis nominibus auxit, integra etiam tum domo sua. Nam genitos Agrippa Gaium ac Lucium in familiam Caesarum induxerat, necdum posita puerili praetexta principes iuventutis appellari, destinari consules specie recusantis flagrantissime cupiverat. Ut
10 Agrippa vita concessit, Lucium Caesarem euntem ad Hispanienses exercitus, Gaium remeantem Armenia et vulnere invalidum mors fato propera vel novercae Liviae dolus abstulit, Drusoque pridem extincto Nero solus e privignis erat; illuc cuncta vergere. Filius, collega imperii, consors tribuniciae potestatis adsumitur omnisque
15 per exercitus ostentatur, non obscuris, ut antea, matris artibus, sed palam hortatu. Nam senem Augustum devinxerat adeo, uti nepotem unicum, Agrippam Postumum, in insulam Planasiam proiecerit, rudem sane bonarum artium et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At hercule Germani-
20 cum Druso ortum octo apud Rhenum legionibus imposuit adscirique per adoptionem a Tiberio iussit, quamquam esset in domo Tiberii filius iuvenis, sed quo pluribus munimentis insisteret. Bellum ea tempestate nullum nisi adversus Germanos supererat, abolendae magis infamiae ob amissum cum Quintilio Varo exercitum quam
25 cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium. Domi res tranquillae, eadem magistratuum vocabula; iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati: quotus quisque reliquus, qui rem publicam vidisset?

4 Igitur verso civitatis statu nihil usquam prisci et integri moris: omnes exuta aequalitate iussa principis aspectare, nulla in praesens formidine, dum Augustus aetate validus seque et domum et pacem sustentavit. Postquam provecta iam senectus aegro et
5 corpore fatigabatur aderatque finis et spes novae, pauci bona libertatis in cassum disserere, plures bellum pavescere, alii cupere.

Pars multo maxima imminentis dominos variis rumoribus differebant: trucem Agrippam et ignominia accensum non aetate neque rerum experientia tantae moli parem, Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello, sed vetere atque insita Claudiae familiae 10 superbia, multaque indicia saevitiae, quamquam premantur, erumpere. Hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice, congestos iuveni consulatus, triumphos; ne iis quidem annis, quibus Rhodi specie secessus exulem egerit, aliquid quam iram et simulationem et secretas libidines meditatum. Accedere matrem muliebri 15 impotentia: serviendum feminae duobusque insuper adulescentibus, qui rem publicam interim premant, quandoque distrahant.

Haec atque talia agitantibus gravescere valetudo Augusti, et 5 quidam scelus uxoris suspectabant. Quippe rumor incesserat, paucos ante menses Augustum, electis consociis et comite uno Fabio Maximo, Planasiam vectum ad visendum Agrippam; multas illic utrimque lacrimas et signa caritatis spemque ex eo, fore ut iuvenis 5 penatibus avi redderetur: quod Maximum uxori Marciae aperuisse, illam Liviae. Gnarum id Caesari; neque multo post extincto Maximo, dubium an quaesita morte, auditos in funere eius Marciae gemitus semet incusantis, quod causa exitii marito fuisset. Utcumque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius 10 properis matris litteris accitur; neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam an exanimem reperit. Acribus namque custodiis domum et vias saepserat Livia, laetique interdum nuntii vulgabantur, donec provisis, quae tempus monebat, simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem 15 fama eadem tulit.

Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippae caedes, 6 quem ignarum inermumque quamvis firmatus animo centurio aegre confecit. Nihil de ea re Tiberius apud senatum disseruit: patris iussa simulabat, quibus praescripsisset tribuno custodiae appposito, ne cunctaretur Agrippam morte adficere, quandoque ipse supremum 5 diem explevisset. Multa sine dubio saevaue Augustus de moribus adulescentis questus, ut exilium eius senatus consulto sanciretur, perfecerat: ceterum in nullius umquam suorum necem duravit, neque mortem nepoti pro securitate privigni inlatam credibile erat. Propius vero Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus 10

odiis, suspecti et invisi iuvenis caedem festinavisse. Nuntianti centurioni, ut mos militiae, factum esse, quod imperasset, neque imperasse sese, et rationem facti reddendam apud senatum respondit. Quod postquam Sallustius Crispus particeps secretorum,
15 is ad tribunum miserat codicillos, comperit, metuens, ne reus subderetur, iuxta periculoso, ficta seu vera promeret, monuit Liviam, ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum vulgarentur, neve Tiberius vim principatus resolveret cuncta ad senatum vocando: eam condicionem esse imperandi, ut non aliter ratio
20 constet, quam si uni reddatur.

7 At Romae ruere in servitium consules, patres, eques. Quanto quis inlustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu principis neu tristiores primordio! lacrimas gaudium, questus adulationem miscebant. Sex. Pompeius et Sex.
5 Appuleius consules primi in verba Tiberii Caesaris iuravere, apudque eos Seius Strabo et C. Turranius, ille praetoriarum cohortium praefectus, hic annonae; mox senatus milesque et populus. Nam Tiberius cuncta per consules incipiebat, tamquam vetere re publica et ambiguus imperandi: ne edictum quidem, quo patres in curiam
10 vocabat, nisi tribuniciae potestatis praescriptione posuit sub Augusto acceptae. Verba edicti fuere pauca et sensu permodesto: de honoribus parentis consulturum neque abscedere a corpore, idque unum ex publicis muneribus usurpare. Sed defuncto Augusto signum praetoriis cohortibus ut imperator dederat; excubiae, arma, cetera
15 aulae; miles in forum, miles in curiam comitabatur; litteras ad exercitus tamquam adepto principatu misit, nusquam cunctabundus, nisi cum in senatu loqueretur. Causa praecipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium quam expectare mallet.
20 Dabat et famae, ut vocatus electusque potius a re publica videretur quam per uxorium ambitum et senili adoptione irrepsisse. Postea cognitum est ad introspectiendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem: nam verba, vultus in crimen detorquens recondebat.

8 Nihil primo senatus die agi passus, nisi de supremis Augusti, cuius testamentum inlatum per virgines Vestae Tiberium et Liviam heredes habuit. Livia in familiam Iuliam nomenque Augustum adsumebatur; in spem secundam nepotes pronepotesque, tertio gradu

primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed iactantia 5 gloriaque ad posteros. Legata non ultra civilem modum, nisi quod populo et plebi quadringenties tricies quinquies, praetoriarum cohortium militibus singula nummum milia, legionariis aut cohortibus civium Romanorum trecentos nummos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus; ex quis maxime insignes visi: ut porta 10 triumphali duceretur funus, Gallus Asinius, ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur, L. Arruntius censuere. Addebat Messalla Valerius renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii, interrogatusque a Tiberio, num se mandante eam sententiam prompsisset, sponte dixisse respondit, neque 15 in iis, quae ad rem publicam pertinerent, consilio nisi suo usurum, vel cum periculo offensionis: ea sola species adulandi supererat. Conclamant patres corpus ad rogam umeris senatorum ferendum. Remisit Caesar adroganti moderatione, populumque edicto monuit ne, ut quondam nimis studiis funus divi Iulii turbassent, ita 20 Augustum in foro potius quam in campo Martis, sede destinata, cremari vellent. Die funeris milites velut praesidio stetere, multum iridentibus, qui ipsi viderant quique a parentibus acceperant diem illum crudi adhuc servitii et libertatis improspere repetitae, cum occisus dictator Caesar aliis pessimum, aliis pulcherrimum 25 facinus videretur: nunc senem principem, longa potentia, provisum etiam heredum in rem publicam opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura eius quieta foret.

Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana miran- 9 tibus, quod idem dies accepti quondam imperii princeps et vitae supremus, quod Nolae in domo et cubiculo, in quo pater eius Octavius, vitam finivisset. Numerus etiam consulatum celebrabatur, quo Valerium Corvum et C. Marium simul aequaverat, continuata 5 per septem et triginta annos tribunicia potestas, nomen imperatoris semel atque vicies partum aliaque honorum multiplicata aut nova. At apud prudentes vita eius varie extollebatur arguebaturve. Hi: pietate erga parentem et necessitudine rei publicae, in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum, quae neque parari pos- 10 sent neque haberi per bonas artes. Multa Antonio tunc, interfectores patris *ut* ulciscerentur, multa Lepido concessisse. Postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit,

non aliud discordantis patriae remedium fuisse, quam *ut* ab uno
15 regeretur. Non regno tamen neque dictatura, sed principis nomine
constitutam rem publicam; mari Oceano aut amnibus longinquis
saeptum imperium; legiones, provincias, classes, cuncta inter se
conexa; ius apud cives, modestiam apud socios; urbem ipsam magni-
fico ornatu; pauca admodum vi tractata, quo ceteris quies esset.

10 Dicebatur contra: pietatem erga parentem et tempora rei pu-
blicae obtentui sumpta: ceterum cupidine dominandi concitos per
largitionem veteranos, paratum ab adulescente privato exercitum,
corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam par-
5 tium; mox ubi decreto patrum fasces et ius praetoris invaserit,
caesis Hirtio et Pansa, sive hostis illos, seu Pansam venenum
vulneri adfusum, sui milites Hirtium et machinator doli Caesar
abstulerat, utriusque copias occupavisse; extortum invito senatu
consulatum, armaque, quae in Antonium acceperit, contra rem pu-
10 blicam versa; proscriptionem civium, divisiones agrorum ne ipsis qui-
dem, qui fecere, laudatas. Sane Cassii et Brutorum exitus paternis
inimicitiiis dados, quamquam fas sit privata odia publicis utilitatibus
remittere: sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie ami-
citiae deceptos; post Antonium, Tarentino Brundisinoque foedere
15 et nuptiis sororis inlectum, subdolae adfinitatis poenas morte ex-
solvisse. Pacem sine dubio post haec, verum cruentam: Lollianas
Varianasque clades, interfectos Romae Varrones, Egnatios, Iullos.
Nec domesticis abstinebatur: abducta Neroni uxor et consulti per
ludibrium pontifices, an concepto necdum edito partu rite nuberet;
20 Q. Pedii et Vedii Pollionis luxus; postremo Livia gravis in rem
publicam mater, gravis domui Caesarum noverca. Nihil deorum
honoribus relictum, cum se templis et effigie numinum per fla-
mines et sacerdotes coli vellet. Ne Tiberium quidem caritate aut
rei publicae cura successorem adscitum, sed quoniam adrogantiam
25 saevitiamque eius introspexerit, comparatione deterrima sibi glo-
riam quaesivisse. Etenim Augustus paucis ante annis, cum Tiberio
tribuniciam potestatem a patribus rursum postularet, quamquam
honora oratione, quaedam de habitu cultuque et institutis eius
iecerat, quae velut excusando exprobraret. Ceterum sepultura more
30 perfecta templum et caelestes religiones decernuntur.

11 Versae inde ad Tiberium preces. Et ille varie disserebat de

magnitudine imperii, sua modestia: solam divi Augusti mentem tantae molis capacem; se in partem curarum ab illo vocatum experiendo didicisse, quam arduum, quam subiectum fortunae regendi cuncta onus: proinde in civitate tot inlustris viris subnixa 5 non ad unum omnia deferrent, plures facilius munia rei publicae sociatis laboribus exsecuturos. Plus in oratione tali dignitatis quam fidei erat; Tiberioque etiam in rebus, quas non occuleret, seu natura sive adsuetudine, suspensa semper et obscura verba, tunc vero nitenti, ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum 10 magis implicabantur. At patres, quibus unus metus, si intellegere viderentur, in questus lacrimas vota effundi; ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere, cum proferri libellum recitarique iussit. Opes publicae continebantur, quantum civium sociorumque in armis, quot classes, regna, provinciae, tributa aut 15 vectigalia, et necessitates ac largitiones. Quae cuncta sua manu perscripserat Augustus addideratque consilium coercendi intra terminos imperii, incertum metu an per invidiam.

Inter quae senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit 12 forte Tiberius se, ut non toti rei publicae parem, ita quaecumque pars sibi mandaretur, eius tutelam suscepturum. Tum Asinius Gallus „interrogo“ inquit, „Caesar, quam partem rei publicae mandari tibi velis“. Percussus improvisa interrogatione paulum retituit: dein collecto animo respondit, nequaquam decorum pudori suo legere aliquid aut evitare ex eo, cui in universum excusari mallet. Rursum Gallus, etenim vultu offensionem coniecit, non idcirco interrogatum ait, ut divideret, quae separari nequirent, sed et sua confessione argueretur, unum esse rei publicae corpus atque unius 10 animo regendum. Addidit laudem de Augusto Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quaeque in toga per tot annos egregie fecisset, admonuit. Nec ideo iram eius lenivit, pridem invisus, tamquam ducta in matrimonium Vipsania, M. Agrippae filia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plus quam civilia agitaret Pollionisque Asinii 15 patris ferociam retineret.

Post quae L. Arruntius haud multum discrepans a Galli oratione 13 perinde offendit, quamquam Tiberio nulla vetus in Arruntium ira: sed divitem, promptum, artibus egregiis et pari fama publice, suspectabat. Quippe Augustus supremis sermonibus, cum

tractaret, quinam adipisci principem locum suffecturi abnuerent, aut impares vellent vel îdem possent cuperentque, M'. Lepidum dixerat capacem sed aspernantem, Gallum Asinium avidum et minorem, L. Arruntium non indignum et, si casus daretur, ausurum. De prioribus consentitur, pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidere; omnesque praeter Lepidum variis mox criminibus struente Tiberio circumventi sunt. Etiam Q. Haterius et Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere, Haterius, cum dixisset „quousque patieris, Caesar, non adesse caput rei publicae?“ Scaurus, quia dixerat, spem esse ex eo non irritas fore senatus preces, quod relationi consulum iure tribuniciae potestatis non intercessisset. In Haterium statim invectus est; Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio transmisit. Fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum flexit paulatim, non ut fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desineret. Constat Haterium, cum deprecandi causa Palatium introisset ambulantisque Tiberii genua advolveretur, prope a militibus interfectum, quia Tiberius casu an manibus eius impeditus prociderat. Neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret eiusque curatissimis precibus protegeretur.

14 Multa patrum et in Augustam adulatio: alii parentem, alii matrem patriae appellandam, plerique ut nomini Caesaris adscriberetur „Iuliae filius“ censebant. Ille moderandos feminarum honores dictitans eademque se temperantia usurum in iis, quae sibi tribuerentur, ceterum anxius invidia et muliebri fastigium in diminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est aramque adoptionis et alia huiuscemodi prohibuit. At Germanico Caesari proconsulare imperium petivit, missique legati, qui deferrent, simul maestitiam eius ob excessum Augusti solarentur. Quo minus idem pro Druso postularetur, ea causa, quod designatus consul Drusus praesensque erat.

15 Candidatos praeturae duodecim nominavit, numerum ab Augusto traditum; et hortante senatu ut augeret, iure iurando obstrinxit, se non excessurum. Tum primum e campo comitia ad patres translata sunt: nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant. Neque populus ademptum ius questus est nisi inani rumore, et senatus largitionibus ac

precibus sordidis exsolutus libens tenuit, moderante Tiberio, ne plures quam quattuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos. Inter quae tribuni plebei petivere, ut proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti fastis additi Augustales vocarentur. Sed decreta pecunia ex aerario, utque per circum triumphali veste uterentur: curru vehi haud permissum. Mox celebratio annua ad praetorem translata, cui inter cives et peregrinos iurisdictio evenisset.

Hic rerum urbanarum status erat, cum Pannonicas legiones **16** seditio incessit, nullis novis causis, nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum et ex civili bello spem praemiorum ostendebat. Castris aestivis tres simul legiones habebantur, praesidente Iunio Blaeso, qui fine Augusti et initiis Tiberii auditis ob iustitium aut **5** gaudium intermiserat solita munia. Eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cuiusque sermonibus praebere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, procax lingua et miscere coetus histrionali studio **10** doctus. Is imperitos animos et, quatenus post Augustum militiae condicio ambigentes impellere paulatim nocturnis colloquiis aut flexo in vesperam die, et dilapsis melioribus deterrimum quemque congregare.

Postremo promptis iam et aliis seditionis ministris velut **17** contionabundus interrogabat, cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis in modum servorum oboedirent. Quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peccatum, quod **5** tricena aut quadragena stipendia senes et plerique truncato ex vulneribus corpore tolerent. Ne dimissis quidem finem esse militiae, sed apud vexillum tendentes alio vocabulo eosdem labores perferre. Ac si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc diversas in terras, ubi per nomen agrorum uligines paludum vel inculta montium **10** accipiant. Enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam: denique in diem assibus animam et corpus aestimari; hinc vestem arma tentoria, hinc saevitiam centurionum et vacationes munerum redimi. At hercule verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas aestates, bellum atrox aut sterilem pacem sempiterna. Nec aliud levamen- **15**

tum, quam si certis sub legibus militia iniretur: ut singulos denarios mererent, sextusdecimus stipendii annus finem adferret, ne ultra sub vexillis tenerentur, sed isdem in castris praemium pecunia solveretur. An praetorias cohortes, quae binos denarios acceperint, 20 quae post sedecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? Non obtrectari a se urbanas excubias: sibi tamen apud horridas gentes e contuberniis hostem adspici.

18 Adstrepebat vulgus, diversis incitamentis, hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. Postremo eo furoris venere, ut tres legiones miscere in unam agitaverint. Depulsi aemulatione, quia suae quisque legioni eum 5 honorem quaerebant, alio vertunt atque una tres aquilas et signa cohortium locant; simul congerunt caespites, exstruunt tribunal, quo magis conspicua sedes foret. Properantibus Blaesus advenit, increpabatque ac retinebat singulos, clamitans „mea potius caede imbuite manus: levio- re flagitio legatum interficietis, quam ab im- 10 peratore desciscitis; aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus paenitentiam accelerabo.“

19 Aggerabatur nihilo minus caespes iamque pectori et usque accreverat, cum tandem pervicacia victi inceptum omisere. Blaesus multa dicendi arte non per seditionem et turbas desideria militum ad Caesarem ferenda ait, neque veteres ab imperatoribus priscis 5 neque ipsos a divo Augusto tam nova petivisse; et parum in tempore incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace temptare, quae ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint, cur contra morem obsequii, contra fas disciplinae vim meditentur? Decernerent legatos seque coram mandata darent. Ac- 10 clamavere, ut filius Blaesi tribunus legatione ea fungeretur peteretque militibus missionem ab sedecim annis; cetera mandatu- ros, ubi prima provenissent. Profecto iuvene modicum otium: sed superbire miles, quod filius legati orator publicae causae satis ostenderet necessitate expressa, quae per modestiam non obtinuissent.

20 Interea manipuli ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus, postquam turbatum in castris acceper- e, vexilla convellunt direptisque proximis vicis ipsoque Nau- porto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones irrisu et 5 contumeliis, postremo verberibus insectantur, praecipua in Aufidie-

num Rufum praefectum castrorum ira, quem dereptum vehiculo sarcinis gravant aguntque primo in agmine, per ludibrium rogiantes, an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret. Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris praefectus, antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris et eo immitior, quia toleraverat.

Horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumiecta populabantur. 21
Blaesus paucos, maxime praeda onustos, ad terrorem ceterorum adfici verberibus, claudi carcere iubet: nam etiam tum legato a centurionibus et optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisque, cuius manipularis erat, cohortem, legionem, eadem omnibus imminere clamitantes. Simul probra in legatum cumulant, caelum ac deos obtestantur, nihil reliqui faciunt, quo minus invidiam misericordiam metum et iras permoverent. Accurritur ab universis, et carcere effracto solvunt vincula desertoresque ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent. 10

Flagrantior inde vis, plures seditioni duces. Et Vibulenus 22
quidam, gregarius miles, ante tribunal Blaesi adlevatus circumstantium umeris, apud turbatos et, quid pararet, intentos „vos quidem“ inquit „his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos a Germanico exercitu de communibus commodis nocte proxima iugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. Responde, Blaese, ubi cadaver abieceris: ne hostes quidem sepultura invident. Cum osculis, cum lacrimis dolorem meum implevero, me quoque trucidari iube, dum interfectos nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant.“ 10

Incendebat haec fletu et pectus atque os manibus verberans; 23
mox, disiectis, quorum per umeros sustinebatur, praeceps et singulorum pedibus advolutus tantum consternationis invidiaeque concivit, ut pars militum gladiatores, qui e servitio Blaesi erant, pars ceteram eiusdem familiam vincirent, alii ad quaerendum corpus effunderentur. Ac ni propere neque corpus ullum reperiri, et servos adhibitis cruciatibus abnuere caedem, neque illi fuisse umquam

fratrem pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. Tribunos tamen ac praefectum castrorum extrudere, sarcinae fugientium direptae, et centurio Lucilius interficitur, cui militaribus facitiis vocabulum „Cedo alteram“ indiderant, quia fracta vite in tergo militis alteram clara voce ac rursus aliam poscebat. Ceteros latebrae texere, uno retento Clemente Iulio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus ob promptum ingenium. Quin ipsae
15 inter se legiones octava et quintadecima ferrum parabant, dum centurionem cognomento Sirpicum illa morti deposcit, quintadecimani tuentur, ni miles nonanus preces et adversum aspernantis minas interiecisset.

24 Haec audita quamquam abstrusum et tristissima quaeque maxime occultantem Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus civitatis duabusque praetoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis: ex re consulturum. Et cohortes delecto
5 milite supra solitum firmatae. Additur magna pars praetoriani equitis et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant; simul praetorii praefectus Aelius Seianus, collega Straboni patri suo datus, magna apud Tiberium auctoritate, rector iuveni et ceteris periculorum praemiorumque ostentator. Druso propin-
10 quanti quasi per officium obviae fuere legiones, non laetae, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed inlucie deformi, et vultu, quamquam maestitiam imitarentur, contumaciae propiores.

25 Postquam vallum introit, portas stationibus firmant, globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent: ceteri tribunum ingenti agmine circumveniunt. Stabat Drusus silentium manu poscens. Illi quotiens oculos ad multitudinem rettulerant, vocibus
5 truculentis strepere, rursus viso Caesare trepidare; murmur incertum, atrox clamor et repente quies; diversis animorum motibus pavebant terrebantque. Tandem interrupto tumultu litteras patris recitat, in quis perscriptum erat, praecipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset; ubi primum
10 a luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum; misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet, quae statim tribui possent; cetera senatui servanda, quem neque gratiae neque severitatis expertem haberi par esset.

26 Responsum est a contione, mandata Clementi centurioni, quae

perferret. Is orditur de missione a sedecim annis, de praemiis finitae militiae, ut denarius diurnum stipendium foret, ne veterani sub vexillo haberentur. Ad ea Drusus cum arbitrium senatus et patris obtenderet, clamore turbatur: cur venisset neque augendis 5 militum stipendiis neque adlevandis laboribus, denique nulla beneficiendi licentia? At hercule verbera et necem cunctis permitti. Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum: easdem artes Drusum rettulisse. Numquamne ad se nisi filios familiarum venturos? Novum id plane, quod imperator sola militis 10 commoda ad senatum reiciat. Eundem ergo senatum consulendum, quotiens supplicia aut proelia indicantur: an praemia sub dominis, poenas sine arbitro esse?

Postremo deserunt tribunal, ut quis praetorianorum militum 27 amicorumve Caesaris occurreret, manus intentantes, causam discordiae et initium armorum, maxime infensi Cn. Lentulo, quod is ante alios aetate et gloria belli firmare Drusum credebatur et illa militiae flagitia primus aspernari. Nec multo post digredientem 5 cum Caesare ac provisu periculi hiberna castra repetentem circumstant, rogitantes quo pergeret, ad imperatorem an ad patres, ut illic quoque commodis legionum adversaretur? simul ingruunt, saxa iaciunt. Iamque lapidis ictu cruentus et exitii certus accursu multitudinis, quae cum Druso advenerat, protectus est. 10

Noctem minacem et in scelus erupturam fors lenivit: nam 28 luna claro repente caelo visa languescere. Id miles rationis ignarus omen praesentium accepit, suis laboribus defectionem sideris adsimulans, prospereque cessura, quae peragerent, si fulgor et claritudo deae redderetur. Igitur aeris sono, tubarum cornuumque concentu 5 strepere; prout splendidior obscuriorve, laetari aut maerere; et postquam ortae nubes offecere visui creditumque conditam tenebris, ut sunt mobiles ad superstitionem percussae semel mentes, sibi aeternum laborem portendi, sua facinora aversari deos lamentantur. Utendum inclinatione ea Caesar et, quae casus obtulerat, in sa- 10 pientiam vertenda ratus circumiri tentoria iubet; accitur centurio Clemens et si alii bonis artibus grati in vulgum. Hi vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt: „quousque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Per- 15

cennius et Vibulenus — stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus et Drusis imperium populi Romani capessent? Quin potius, ut novissimi in culpam, ita primi ad paenitentiam sumus? Tarda sunt, quae in commune expostulantur: 20 privatam gratiam statim mereare, statim recipias.“ Commotis per haec mentibus et inter se suspectis, tironem a veterano, legionem a legione dissociant. Tum redire paulatim amor obsequii: omittunt portas, signa unum in locum principio seditionis congregata suas in sedes referunt.

29 Drusus orto die et vocata contione, quamquam rudis dicendi, nobilitate ingenita incusat priora, probat praesentia; negat se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, ut placatus legionum preces exciperet. Orantibus 5 rursum idem Blaesus et L. Aponius, eques Romanus e cohorte Drusi, Iustusque Catonius, primi ordinis centurio, ad Tiberium mittuntur. Certatum inde sententiis, cum alii opperiendos legatos atque interim comitate permulcendum militem censerent, alii fortioribus remediis agendum: „nihil in vulgo modicum; terrere, ni 10 paveant; ubi pertimuerint, impune contemni: dum superstitio urgeat, adiciendos ex duce metus sublatis seditionis auctoribus.“ Promptum ad asperiora ingenium Druso erat: vocatos Vibulenum et Percennium interfici iubet. Tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos, alii corpora extra vallum abiecta ostentui.

30 Tum, ut quisque praecipuus turbator, conquisiti; et pars, extra castra palantes, a centurionibus aut praetoriarum cohortium militibus caesi, quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere. Auxerat militum curas praematura hiems imbribus continuis 5 adeoque saevis, ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quae turbine atque unda raptabantur. Durabat et formido caelestis irae: „nec frustra adversus impios hebescere sidera, ruere tempestates, non aliud malorum levamentum, quam si linquerent castra infausta temerataque et soluti piaculo suis 10 quisque hibernis redderentur“. Primum octava, dein quintadecima legio rediere: nonanus opperiendas Tiberii epistulas clamitaverat, mox desolatus aliorum discessione imminentem necessitatem sponte praevenit. Et Drusus non expectato legatorum regressu, quia praesentia satis considerant, in urbem rediit.

Isdem ferme diebus, isdem causis Germanicae legiones tur-**31**
batae, quanto plures, tanto violentius et magna spe, fore ut Ger-
manicus Caesar imperium alterius pati nequiret daretque se legio-
nibus, vi sua cuncta tracturus. Duo apud ripam Rheni exercitus
erant: cui nomen superiori, sub C. Silio legato, inferiorem A. Cae-**5**
cina curabat: regimen summae rei penes Germanicum, agendo
Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur,
mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur: inferioris
exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab unetvicesimanis
quintanisque initio, et tractis prima quoque ac vicesima legionibus: **10**
nam isdem aestivis in finibus Ubiorum habebantur per otium aut
levia munia. Igitur audito fine Augusti vernacula multitudo, nuper
acto in urbe dilectu, lasciviae sueta, laborum intolerans, implere
ceterorum rudes animos: venisse tempus, quo veterani maturam
missionem, iuvenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum **15**
exposcerent saevitiamque centurionum ulciscerentur. Non unus
haec, ut Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas
militum aures alios validiores exercitus respicientium, sed multa
seditionis ora vocesque: sua in manu sitam rem Romanam, suis
victoriis augeri rem publicam, in suum cognomentum adscisci im- **20**
peratores.

Nec legatus obviam ibat: quippe plurium vaecordia constantiam **32**
exemerat. Repente lymphati dstrictis gladiis in centuriones inva-
dunt: ea vetustissima militaribus odiis materies et saeviendi prin-
cipium. Prostratos verberibus mulcant, sexageni singulos, ut nume-
rum centurionum adaequarent; tum convulsos laniatosque et partim **5**
exanimos ante vallum aut in amnem Rhenum prociunt. Septimius
cum perfugisset ad tribunal pedibusque Caecinae advolveretur, eo
usque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. Cassius Chaerea,
mox caede C. Caesaris memoriam apud posteros adeptus, tum adu-
lescens et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam pate- **10**
fecit. Non tribunus ultra, non castrorum praefectus ius obtinuit:
vigilias, stationes, et si qua alia praesens usus indixerat, ipsi par-
tiebantur. Id militares animos altius coniectantibus praecipuum
indiciu magni atque implacabilis motus, quod neque disiecti, nil
paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent, tanta **15**
aequalitate et constantia, ut regi crederes.

33 Interea Germanico per Gallias, ut diximus, census accipienti excessisse Augustum adfertur. Neptem eius Agrippinam in matrimonio pluresque ex ea liberos habebat, ipse Druso, fratre Tiberii, genitus, Augustae nepos, sed anxius occultis in se patruī aviaeque
5 odiis, quorum causae acriores, quia iniquae. Quippe Drusi magna apud populum Romanum memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus; unde in Germanicum favor et spes eadem. Nam iuveni civile ingenium, mira comitas et diversa ab Tiberii sermone vultu, adrogantibus et obscuris. Accedebant mu-
10 liebres offensiones novercalibus Liviae in Agrippinam stimulis, atque ipsa Agrippina paulo commotior, nisi quod castitate et mariti amore quamvis indomitum animum in bonum vertebat.

34 Sed Germanicus quanto summae spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti, seque, proximos et Belgarum civitates in verba eius adigit. Dehinc audito legionum tumultu raptim profectus obvias extra castra habuit, deiectis in terram oculis velut paenitentia. Postquam vallum iniit, dissoni questus audiri coepere. Et quidam prensa manu eius per speciem exosculandi inseruerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret; alii curvata senio membra ostendebant. Adsistentem contionem, quia permixta videbatur, discedere in manipulos iubet: sic melius audituros, responsum: vexilla
10 praeferrī, ut id saltem discerneret cohortes: tarde obtemperavere. Tunc a veneratione Augusti orsus flexit ad victorias triumphosque Tiberii, praecipuis laudibus celebrans, quae apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiae inde consensum, Galliarum fidem extollit; nil usquam turbidum aut discors. Silentio
15 haec vel murmure modico audita sunt.

35 Ut seditionem attigit, ubi modestia militaris, ubi veteris disciplinae decus, quonam tribunos, quo centuriones exegissent, rogatans, nudant universi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant; mox indiscretis vocibus pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum ac propriis nominibus incusant vallum, fossas, pabuli materiae lignorum adgestus, et si qua alia ex necessitate aut adversus otium castrorum quaeruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes: „mederetur fessis, neu mortem in isdem laboribus
10 sed finem tam exercitae militiae, neque inopem requiem!“

orabant. Fuere etiam, qui legatam a divo Augusto pecuniam re-
poscerent, faustis in Germanicum ominibus; et si vellet imperium,
promptos ostentavere. Tum vero, quasi scelere contaminaretur,
praeceps tribunali desiluit. Opposuerunt abeunti arma, minitantes,
ni regrederetur; at ille moriturum potius, quam fidem exueret, 15
clamitans ferrum a latere diripuit elatumque deferebat in pectus,
ni proximi prensam dextram vi attinuissent. Extrema et conglo-
bata inter se pars contionis ac, vix credibile dictu, quidam singuli
propius incedentes, feriret hortabantur; et miles nomine Calusidius
strictum obtulit gladium, addito acutiorem esse. Saevum id mali- 20
que moris etiam furentibus visum, ac spatium fuit, quo Caesar ab
amicis in tabernaculum raperetur.

Consultatum ibi de remedio; etenim nuntiabatur parari lega- 36
tos, qui superiorem exercitum ad causam eandem traherent; desti-
natum excidio Ubiorum oppidum, imbutasque praeda manus in di-
reptionem Galliarum erupturas. Augebat metum gnarus Romanae
seditionis et, si omitteretur ripa, invasurus hostis: at si auxilia et 5
socii adversum abscedentis legiones armarentur, civile bellum su-
scipi. „Periculosa severitas, flagitiosa largitio: seu nihil militi sive
omnia concedentur, in ancipiti res publica.“ Igitur volutatis inter
se rationibus placitum, ut epistulae nomine principis scriberentur:
missionem dari vicena stipendia meritis, exauctorari, qui sena dena 10
fecissent, ac retineri sub vexillo ceterorum immunes nisi propul-
sandi hostis, legata, quae petiverant, exsolvi duplicarique.

Sensit miles in tempus conficta statimque flagitavit. Missio 37
per tribunos maturatur, largitio differebatur in hiberna cuiusque.
Non abscessere quintani unetvicesimanique, donec isdem in aesti-
vis contracta ex viatico amicorum ipsiusque Caesaris pecunia per-
solveretur. Primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in 5
civitatem Ubiorum reduxit, turpi agmine, cum fisci de imperatore
rapti inter signa interque aquilas veherentur. Germanicus supe-
riorem ad exercitum profectus secundam et tertiamdecimam et
sextamdecimam legiones nihil cunctatas sacramento adigit; quarta-
decimani paulum dubitaverant: pecunia et missio quamvis non 10
flagitantibus oblata est.

At in Chaucis coeptavere seditionem praesidium agitantes vexil- 38
larii discordium legionum et praesenti duorum militum supplicio

paulum repressi sunt. Iusserat id M'. Ennius castrorum praefectus, bono magis exemplo quam concesso iure. Deinde intumescente motu profugus repertusque, postquam intuitae latebrae, praesidium ab audacia mutuatur: non praefectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari. Simul, exterritis qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, et si quis agmine decessisset, pro desertore fore clamitans reduxit in hiberna turbidos et nihil ausos.

39 Interea legati ab senatu regressum iam apud aram Ubiorum Germanicum adeunt. Duae ibi legiones, prima atque vicesima, veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant. Pavidos et conscientia vaecordes intrat metus: venisse patrum iussu, qui irrita facerent, quae per seditionem expresserant. Utque mos vulgo quamvis falsis reum subdere, Munatium Plancum consulatu functum, principem legationis, auctorem senatus consulti incusant; et nocte concubia vexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt, concursuque ad ianuam facto moliuntur fores, extractum cubili Caesarem tradere vexillum intento mortis metu subigunt. Mox vagi per vias obvios habuere legatos, audita consternatione ad Germanicum tendentes. Ingerunt contumelias, caedem parant, Planco maxime, quem dignitas fuga impediverat; neque aliud periclitanti subsidium, quam castra primae legionis. Illic signa et aquilam amplexus religione sese tutabatur, ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani, Romanis in castris, sanguine suo, altaria deum commaculavisset. Luce demum, postquam dux et miles et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus perducere ad se Plancum imperat recipitque in tribunal. Tum fatalem increpans rabiem, neque militum, sed deum ira resurgere, cur venerint legati aperit; ius legationis atque ipsius Planci gravem et immeritum casum, simul quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur, attonitaque magis quam quieta contione legatos praesidio auxiliarium equitum dimittit.

40 Eo in metu arguere Germanicum omnes, quod non ad superiorem exercitum pergeret, ubi obsequia et contra rebellis auxilium: satis superque missione et pecunia et mollibus consultis peccatum, vel si vilis ipsi salus, cur filium parvulum, cur gravidam coniugem inter furentes et omnis humani iuris violatores haberet? Illos

saltem avo et rei publicae redderet. Diu cunctatus aspernantem uxorem, cum se divo Augusto ortam neque degenerem ad pericula testaretur, postremo uterum eius et communem filium multo cum fletu complexus, ut abiret perpulit. Incedebat muliebri et miserabile agmen, profuga ducis uxor, parvulum sinu filium gerens,¹⁰ lamentantes circum amicorum coniuges, quae simul trahebantur, nec minus tristes, qui manebant.

Non florentis Caesaris neque suis in castris, sed velut in urbe⁴¹ victa facies! gemitusque ac planctus etiam militum aures oraque advertere; progrediuntur contuberniis: „quis ille flebilis sonus? quod tam triste? — feminas inlustres! non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris aut comitatus soliti?⁵ pergere ad Treveros et externae fidei?“ Pudor inde et miseratio et patris Agrippae, Augusti avi memoria: „socer Drusus, ipsa insigni fecunditate, praeclara pudicitia, iam infans in castris genitus, in contubernio legionum eductus!“ quem militari vocabulo Caligulam appellabant, quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo¹⁰ tegmine pedum induebatur. Sed nihil aequè flexit quam invidia in Treveros: orant obsistunt, rediret maneret, pars Agrippinae occursantes, plurimi ad Germanicum regressi. Isque ut erat recens dolore et ira, apud circumfusus ita coepit:

„Non mihi uxor aut filius patre et re publica cariores sunt,⁴² sed illum quidem sua maiestas, imperium Romanum ceteri exercitus defendent. Coniugem et liberos meos, quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul a furentibus submoveo, ut, quidquid istud sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur,⁵ neve occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberii nurus nocentiores vos faciant. Quid enim per hos dies inausum intemeratumve vobis? quod nomen huic coetui dabo? militesne appellem, qui filium imperatoris vestri vallo et armis circumsedistis? an cives, quibus tam proiecta senatus auctoritas? Hostium quoque ius et sacra¹⁰ legationis et fas gentium rupistis. Divus Iulius seditionem exercitus verbo uno compescuit, Quirites vocando, qui sacramentum eius detrectabant, divus Augustus vultu et adspectu Actiacas legiones exterruit: nos, ut nondum eosdem, ita ex illis ortos, si Hispaniae Syriaeve miles aspernaretur, tamen mirum et indignum erat.¹⁵ Primane et vicesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis, tu tot

proeliorum socia, tot praemiis aucta? — egregiam duci vestro gratiam refertis! hunc ego nuntium patri, laeta omnia aliis e provinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius veteranos non missione, non pecunia satiatos? hic tantum interfici centuriones, eici tribunos, includi legatos, infecta sanguine castra, flumina, meque precariam animam inter infensos trahere?

43 Cur enim primo contionis die ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis, o improvidi amici? Melius et amantius ille, qui gladium offerebat: cecidissem certe nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius; legissetis ducem, qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur. Neque enim di sinant, ut Belgarum, quamquam offerentium, decus istud et claritudo sit, subvenisse Romano nomini, compressisse Germaniae populos. Tua, dive Auguste, caelo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria isdem istis cum militibus, quos iam pudor et gloria intrat, eluant hanc maculam irasque civiles in exitium hostibus vertant. Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem et filium redditis, discedite a contactu ac dividite turbidos: id stabile ad paenitentiam, id fidei vinculum erit.“

44 Supplices ad haec et vera exprobrari fatentes orabant, puniret noxios, ignosceret lapsis et duceret in hostem: revocaretur coniunx, rediret legionum alumnus neve obses Gallis traderetur. Reditum Agrippinae excusavit ob imminensem partum et hiemem; venturum filium: cetera ipsi exsequerentur. Discurrunt mutati et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primae C. Caetronium, qui iudicium et poenas de singulis in hunc modum exercuit: stabant pro contione legiones destrictis gladiis; reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si nocentem acclamaverant, praeceps datus trucidabatur. Et gaudebat caedibus miles, tamquam semet absolveret; nec Caesar arcebat, quando nullo ipsius iussu penes eosdem saevitia facti et invidia erat. Secuti exemplum veterani haud multo post in Raetiam mittuntur, specie defendendae provinciae ob imminensis Suebos, ceterum ut avellerentur castris, 15 trucibus adhuc non minus asperitate remedii quam sceleris memoria. Centurionatum inde egit: citatus ab imperatore nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quae strenue in proeliis fecisset,

et cui erant dona militaria, edebat: si tribuni, si legio industriam innocentiamque approbaverant, retinebat ordines; ubi avaritiam aut crudelitatem consensu obiectavissent, solvebatur militia. 20

Sic compositis praesentibus haud minor moles supererat ob 45 ferociam quintae et unetvicesimae legionum, sexagesimum apud lapidem, loco Vetera nomen est, hibernantium. Nam primi seditio- nem coeptaverant; atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum; nec poena commilitonum exterriti nec paenitentia con- 5 versi iras retinebant. Igitur Caesar arma classem socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus.

At Romae nondum cognito, qui fuisset exitus in Illyrico, et 46 legionum Germanicarum motu audito, trepida civitas incusare Tiberium, quod, dum patres et plebem, invalida et inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles neque duorum adolescentium nondum adulta auctoritate comprimi queat. Ire ipsum et opponere 5 maiestatem imperatoriam debuisse cessuris, ubi principem longa experientia eundemque severitatis et munificentiae summum vidissent. An Augustum fessa aetate totiens in Germanias commeare potuisse, Tiberium vigentem annis sedere in senatu, verba patrum cavillantem? Satis prospectum urbanae servituti: militaribus ani- 10 mis adhibenda fomenta, ut ferre pacem velint.

Immotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit, non 47 omittere caput rerum neque se remque publicam in casum dare. Multa quippe et diversa angebant: validior per Germaniam exercitus, propior apud Pannoniam; ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiae imminens: quos igitur anteferret? Ac ne postpositi 5 contumelia incenderentur! At per filios pariter adiri, maiestate salva, cui maior e longinquo reverentia; simul adolescentibus excusatum, quaedam ad patrem reicere, resistentisque Germanico aut Druso posse a se mitigari vel infringi: quod aliud subsidium, si imperatorem sprevisent? Ceterum ut iam iamque iturus legit 10 comites, conquisivit impedimenta, adornavit naves: mox hiemem aut negotia varie causatus primo prudentes, dein vulgum, diutissime provincias fefellit.

At Germanicus, quamquam contracto exercitu et parata in 48 defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, praemittit litteras ad Caecinam: venire se

valida manu ac, ni supplicium in malos praesumant, usurum promiscua caede. Eas Caecina aquiliferis signiferisque et quod maxime castrorum sincerum erat occulte recitat, utque cunctos infamiae, se ipsos morti eximant, hortatur: nam in pace causas et merita spectari, ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios iuxta cadere. Illi temptatis, quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio vident, de sententia legati statuunt tempus, quo foedissimum quemque et seditioni promptum ferro invadant. Tunc signo inter se dato irrumpunt contubernia, trucidant ignaros, nullo nisi consciis noscente, quod caedis initium, quis finis.

49 Diversa omnium, quae umquam accidere, civilium armorum facies. Non proelio, non adversis e castris, sed isdem e cubilibus, quos simul vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela: clamor vulnera sanguis palam, causa in occulto; cetera fors regit, et quidam bonorum caesi, postquam intellecto, in quos saeviretur, pessimi quoque arma rapuerant. Neque legatus aut tribunus moderator adfuit: permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. Mox ingressus castra Germanicus, non medicinam illud plurimis cum lacrimis, sed cladem appellans, cremari corpora iubet.

Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem: piaculum furoris! nec aliter posse placari commilitonum manes, quam si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent! Sequitur ardorem militum Caesar iunctoque ponte transmittit duodecim milia e legionibus, sex et viginti socias cohortis, octo equitum alas, quarum ea seditione intemerata modestia fuit.

50 Laeti neque procul Germani agitabant, dum iustitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Caesiam limitemque a Tiberio coeptum scindit, castra in limite locat, frontem ac tergum vallo, latera concaedibus munitus. Inde saltus obscuros permeat consultatque, ex duobus itineribus breve et solitum sequatur an impeditius et intemptatum eoque hostibus incautum. Delecta longiore via cetera accelerantur: etenim attulerant exploratores festam eam Germanis noctem ac sollemnibus epulis ludicram. Caecina cum expeditis cohortibus praeire et obstantia silvarum amoliri iubetur, legiones modico intervallo sequuntur. Iuvit nox sideribus inlustris, ventumque ad vicos

Marsorum et circumdatae stationes stratis etiam tum per cubilia propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis: adeo cuncta incuria disiecta erant neque belli timor, ac ne pax quidem nisi languida et soluta inter temulentos.

15

Caesar avidas legiones, quo latior populatio foret, quattuor **51** in cuneos dispertit; quinquaginta milium spatium ferro flammisque pervastat; non sexus, non aetas miserationem attulit: profana simul et sacra et celeberrimum illis gentibus templum, quod Tamfanae vocabant, solo aequantur; sine vulnere milites, qui semisomnos, **5** inermes aut palantis ceciderant. Excivit ea caedes Bructeros, Tubantes, Usipetes; saltusque, per quos exercitui regressus, insedere. Quod gnarum duci, incessitque itineri et proelio: pars equitum et auxiliae cohortes ducebant, mox prima legio, et mediis impedimentis sinistrum latus unetvicesimani, dextrum quintani clau- **10** sere, vicesima legio terga firmavit, post ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti, dein latera et frontem modice adsultantes, tota vi novissimos incurrere. Turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cum Caesar advectus ad vicesimanos voce magna, „hoc illud tempus oblite- **15** randae seditionis“, clamitabat: pergerent, properarent culpam in decus vertere. Exarsere animis unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta caeduntque; simul primi agminis copiae evasere silvas castraque communivere. Quietum inde iter, fidensque recentibus ac priorum oblitus miles in hibernis locatur.

20

Nuntiata ea Tiberium laetitia curaque adfecere: gaudebat **52** oppressam seditionem, sed quod largiendis pecuniis et missione festinata favorem militum quaesivisset, bellica quoque Germanici gloriaangebatur. Rettulit tamen ad senatum de rebus gestis multaque de virtute eius memoravit, magis in speciem verbis ad- **5** ornata, quam ut penitus sentire crederetur. Paucioribus Drusum et finem Illyrici motus laudavit, sed intentior et fida oratione. Cunctaque, quae Germanicus indulserat, servavit etiam apud Pannonicos exercitus.

Eodem anno Iulia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim **53** a patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Reginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. Fuerat in matrimonio Tiberii florentibus Gaio et Lucio Caesaribus spreveratque ut imparem; nec

5 alia tam intima Tiberio causa, cur Rhodum abscederet. Imperium adeptus extorrem, infamem et post interfectum Postumum Agrippam omnis spei egenam inopia ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate exilii ratus. Par causa saevitiae in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, sollers ingenio et
10 prave facundus, eandem Iuliam in matrimonio Marci Agrippae temeraverat. Nec is libidini finis: traditam Tiberio pervicax adulter contumacia et odiis in maritum accendebat; litteraeque, quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, a Graccho compositae credebantur. Igitur amotus Cercinam, Africi maris insulam,
15 quattuordecim annis exilium toleravit. Tunc milites ad caedem missi invenere in prominenti litoris nihil laetum opperientem. Quorum adventu breve tempus petivit, ut suprema mandata uxori Alliariae per litteras daret, cervicemque percussoribus obtulit, constantia mortis haud indignus Sempronio nomine: vita degenera-
20 verat. Quidam non Roma eos milites, sed ab L. Asprenate, pro consule Africae, missos tradidere, auctore Tiberio, qui famam caedis posse in Asprenatem verti frustra speraverat.

54 Idem annus novas caerimonias accepit addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam Titus Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat. Sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti; Tiberius Drususque et Claudius et Germanicus
5 adiciuntur. Ludos Augustales tunc primum coeptos turbavit discordia ex certamine histrionum. Indulserat ei ludicro Augustus, dum Maecenati obtemperat effuso in amorem Bathylli; neque ipse abhorrebat talibus studiis, et civile rebatur misceri voluptatibus vulgi. Alia Tiberio morum via: sed populum per tot annos mol-
10 liter habitum nondum audebat ad duriora vertere.

55 Druso Caesare C. Norbano consulibus decernitur Germanico triumphus manente bello; quod quamquam in aestatem summa ope parabat, initio veris et repentino in Chattos excursu praecepit. Nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac Segestem,
5 insignem utrumque perfidia in nos aut fide. Arminius turbator Germaniae, Segestes parari rebellionem saepe alias et supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit suasitque Varo, ut se et Arminium et ceteros procures vinciret: nihil ausuram plebem principibus amotis, atque ipsi tempus fore, quo crimina et innoxios

discerneret. Sed Varus fato et vi Arminii cecidit: Segestes, quam- 10
quam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis
privatim odiis, quod Arminius filiam eius alii pactam rapuerat:
gener invisus inimici soceri, quaeque apud concordēs vincula cari-
tatis, incitamenta irarum apud infensos erant.

Igitur Germanicus quattuor legiones, quinque auxiliarium milia 56
et tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium Cae-
cinae tradit; totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse
ducit, positoque castello super vestigia paterni praesidii in monte
Tauno expeditum exercitum in Chattos rapit, L. Apronio ad muni- 5
tiones viarum et fluminum relicto. Nam, rarum illi caelo, siccitate
et amnibus modicis inoffensum iter properaverat, imbresque
et fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Chattis adeo
improvisus advenit, ut, quod imbecillum aetate ac sexu, statim cap-
tum aut trucidatum sit. Iuventus flumen Adranam nando trans- 10
miserat, Romanosque pontem coeptantis arcebant; dein tormentis
sagittisque pulsi, temptatis frustra condicionibus pacis, cum quidam
ad Germanicum perfugissent, reliqui omissis pagis vicisque in silvas
disperguntur. Caesar incenso Mattio, id genti caput, aperta popu-
latus vertit ad Rhenum, non auso hoste terga abeuntium lacescere, 15
quod illi moris, quotiens astu magis quam per formidinem cessit.
Fuerat animus Cheruscis iuvare Chattos, sed exterruit Caecina
huc illuc ferens arma; et Marsos congregari ausos prospero proelio
cohibuit.

Neque multo post legati a Segeste venerunt, auxilium orantes 57
adversus vim popularium, a quis circumsedebatur, validiore apud
eos Arminio, quoniam bellum suadebat: nam barbaris, quanto quis
audacia promptus, tanto magis fidus, rebus commotis potior habe-
tur. Addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum: sed 5
iuvenis conscientia cunctabatur. Quippe anno, quo Germaniae de-
scivere, sacerdos apud aram Ubiorum creatus ruperat vittas, pro-
fugus ad rebelles; adductus tamen in spem clementiae Romanae
pertulit patris mandata benigneque exceptus cum praesidio Gal-
licam in ripam missus est. Germanico pretium fuit convertere 10
agmen, pugnatumque in obsidentis, et ereptus Segestes magna cum
propinquorum et clientium manu. Inerant feminae nobiles, inter
quas uxor Arminii eademque filia Segestis, mariti magis quam

parentis animo, neque evicta in lacrimas neque voce supplex, compressis intra sinum manibus gravidum uterum intuens. Ferebantur et spolia Varianae cladis, plerisque eorum, qui tum in dedicationem veniebant, praedae data: simul Segestes ipse, ingens visu et memoria bonae societatis impavidus.

58 Verba eius in hunc modum fuere: „non hic mihi primus erga populum Romanum fidei et constantiae dies. Ex quo a divo Augusto civitate donatus sum, amicos inimicosque ex vestris utilitatibus delegi, neque odio patriae, quippe proditores etiam iis, quos anteponunt, invisum sunt, verum quia Romanis Germanisque idem conducere et pacem quam bellum probabam. Ergo raptorem filiae meae, violatorem foederis vestri, Arminium apud Varum, qui tum exercitui praesidebat, reum feci. Dilatus segnitia ducis, quia parum praesidii in legibus erat, ut me et Arminium et conscios vinciret, flagitavi: testis illa nox, mihi utinam potius novissima! Quae secuta sunt, defleri magis quam defendi possunt: ceterum et inieci catenas Arminio et a factione eius iniectas perpessus sum. Atque ubi primum tui copia, vetera novis et quietis turbidis antehabeo, neque ob praemium, sed ut me perfidia exsolvam, simul genti Germanorum idoneus conciliator, si paenitentiam quam perniciem maluerit. Pro iuventa et errore filii veniam precor; filiam necessitate huc adductam fateor: tuum erit consultare, utrum praevaleat, quod ex Arminio concepit, an quod ex me genita est.“ Caesar clementi responso liberis propinquisque eius incolumitatem, ipsi 20 sedem Vetera in provincia pollicetur. Exercitum reduxit nomenque imperatoris auctore Tiberio accepit. Arminii uxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Ravennae puer quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.

59 Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore accipitur. Arminium super insitam violentiam rapta uxor, subiectus servitio uxoris uterus vaecordem agebant, volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Caesarem poscens. Neque probris temperabat: egregium patrem, magnum imperatorem, fortem exercitum, quorum tot manus unam mulierculam avexerint! Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse; non enim se prodicione neque adversus feminas gravidas, sed palam adversus armatos bellum tractare.

Cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quae dis patriis 10
suspenderit. Coleret Segestes victam ripam, redderet filio sacer-
dotium: Germanos numquam satis excusaturos, quod inter Albim
et Rhenum virgas et secures et togam viderint. Aliis gentibus
ignorantiâ imperii Romani inexperta esse supplicia, nescia tributa;
quae quoniam exuerint, irritusque discesserit ille inter numina 15
dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne imperitum adulescen-
tulum, ne seditiosum exercitum pavescerent! Si patriam paren-
tes antiqua mallent quam dominos et colonias novas, Arminium
potius, gloriae ac libertatis, quam Segestem, flagitiosae servitutis
ducem, sequerentur. 20

Conciti per haec non modo Cherusci, sed conterminae gentes, 60
tractusque in partis Inguiomerus, Arminii patruus, vetere apud
Romanos auctoritate. Unde maior Caesari metus; et ne bellum
mole una ingrueret, Caecinam cum quadraginta cohortibus Ro-
manis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit, 5
equitem Peditum praefectus finibus Frisiorum ducit; ipse impositas
navibus quattuor legiones per lacus vexit: simulque pedes eques
classis apud praedictum amnem convenere. Chauci cum auxilia
pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentis
expedita cum manu L. Stertinius missu Germanici fudit; interque 10
caedem et praedam repperit undevicesimae legionis aquilam cum
Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum, quan-
tumque Amisiam et Lupiam amnes inter vastatum, haud procul
Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiae Vari legionumque insepultae
dicebantur. 15

Igitur cupido Caesarem invadit solvendi suprema militibus 61
ducique, permoto ad miserationem omni, qui aderat, exercitu ob
propinquos, amicos, denique ob casus bellorum et sortem hominum.
Praemisso Caecina, ut occulta saltuum scrutaretur pontesque et
aggeres umido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt 5
maestos locos, visuque ac memoria deformis. Prima Vari castra
lato ambitu, et dimensis principiis trium legionum manus ostenta-
bant; dein semiruto vallo, humili fossa accisae iam reliquiae con-
sedisse intellegebantur; medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut
restiterant, disiecta vel aggerata. Adiacebant fragmina telorum 10
equorumque artus; simul truncis arborum antefixa ora. Lucis

propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. Et cladis eius superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant: hic cecidisse legatos, illic raptas
15 aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum, ubi infelici dextera et suo ictu mortem invenerit; quo tribunali contionatus Arminius, quot patibula captivis, quae scrobes, utque signis et aquilis per superbiam inluserit.

62 Igitur Romanus qui aderat exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente, alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut coniunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, maesti simul et infensi condebant. Primum exstruendo
5 tumulo caespitem Caesar posuit, gratissimo munere in defunctos et praesentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine caesorum insepultorumque tardatum ad proelia et formidolosiores hostium credebat; neque imperatorem, auguratu et vetustissimis
10 caerimoniis praeditum attrectare feralia debuisse.

63 Sed Germanicus cedentem in avia Arminium secutus, ubi primum copia fuit, evehi equites campumque, quem hostis insederat, eripi iubet. Arminius colligi suos et propinquare silvis monitos vertit repente: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus
5 occultaverat. Tunc nova acie turbatus eques, missaeque subsidiariae cohortes et fugientium agmine impulsae auxerant consternationem, trudebanturque in paludem gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Caesar productas legiones instruxisset: inde hostibus terror, fiducia militi; et manibus aequis abscessum. Mox reducto
10 ad Amisiam exercitu legiones classe, ut advexerat, reportat; pars equitum litore Oceani petere Rhenum iussa; Caecina, qui suum militem ducebat, monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, pontes longos quam maturrime superare. Angustus is trames vastas inter paludes et quondam a L. Domitio aggeratus; cetera
15 limosa, tenacia gravi caeno aut rivis incerta erant; circum silvae paulatim acclives, quas tum Arminius implevit, compendiis viarum et cito agmine onustum sarcinis armisque militem cum antevenisset. Caecinae dubitanti, quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit,
20 cuit, ut opus et alii proelium inciperent.

Barbari, perfringere stationes seque inferre munitoribus nisi, **64**
laccessunt, circumgrediuntur, occursant: miscetur operantium bel-
lantiumque clamor. Et cuncta pariter Romanis adversa: locus
uligine profunda; idem ad gradum instabilis, procedentibus lubri-
cus; corpora gravia loriceis; neque librare pila inter undas poterant: **5**
contra Cheruscis sueta apud paludes proelia, procera membra, hastae
ingentes ad vulnera facienda quamvis procul. Nox demum incli-
nantis iam legiones adversae pugnae exemit. Germani ob prospera
indefessi, ne tum quidem sumpta quiete, quantum aquarum circum
surgentibus iugis oritur, vertere in subiecta, mersaque humo et **10**
obruo, quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesi-
mum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat, secun-
darum ambiguarumque rerum sciens eoque interritus. Igitur futura
volvens non aliud repperit, quam ut hostem silvis coerceret, donec
saucii quantumque gravioris agminis anteirent; nam medio mon- **15**
tium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pateretur.
Deliguntur legiones quinta dextro lateri, unetvicesima in laevum,
primani ducendum ad agmen, vicesimanus adversum secuturos.

Nox per diversa inquires, cum barbari festis epulis, laeto cantu **65**
aut truci sonore subiecta vallium ac resultantis saltus complerent;
apud Romanos invalidi ignes, interruptae voces, atque ipsi passim
adiacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quam per-
vigiles. Ducemque terruit dira quies: nam Quintilium Varum **5**
sanguine oblitum et paludibus emersum cernere et audire visus
est velut vocantem, non tamen obsecutus et manum intendentis
reppulisse. Coepta luce missae in latera legiones metu an con-
tumacia locum deseruere, capto propere campo umentia ultra. Ne-
que tamen Arminius, quamquam libero incursu, statim prorupit, **10**
sed ut haesere caeno fossisque impedimenta, turbati circum milites,
incertus signorum ordo, utque tali in tempore, sibi quisque pro-
perus et lentae adversum imperia aures, irrumpere Germanos
iubet, clamitans: „en Varus eodemque iterum fato victae legiones!“
Simul haec et cum delectis scindit agmen equisque maxime vul- **15**
nera ingerit. Illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes excussis
receptoribus disicere obvios, proterere iacentes. Plurimus circa aqui-
las labor, quae neque ferri adversum ingruentia tela neque figi
limosa humo poterant. Caecina dum sustentat aciem, suffosso equo

20 delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset. Iuvit hostium aviditas, omissa caede praedam sectantium; enisaeque legiones vesperascente die in aperta et solida. Neque is miseriarum finis: struendum vallum, petendus agger; amissa magna ex parte, per quae egeritur humus aut exciditur caespes; non tentoria mani-
25 pulis, non fomenta sauciis; infectos caeno aut cruore cibos dividentes funestas tenebras et tot hominum milibus unum iam reliquum diem lamentabantur.

66 Forte equus abruptis vinculis vagus et clamore territus quosdam occurrentium obturbavit. Tanta inde consternatio irrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas, quarum decumana maxime petebatur, aversa hosti et fugientibus tutior. Caecina
5 comperto vanam esse formidinem, cum tamen neque auctoritate neque precibus, ne manu quidem obsistere aut retinere militem quiret, proiectus in limine portae miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam: simul tribuni et centuriones falsum pavorem esse docuerunt.

67 Tunc contractos in principia iussosque dicta cum silentio accipere temporis ac necessitatis monet: unam in armis salutem, sed ea consilio temperanda, manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe propius succederent; mox undique erum-
5 pendum: illa eruptione ad Rhenum perveniri; quod si fugerent, pluris silvas; profundas magis paludes, saevitiam hostium superesse; at victoribus decus, gloriam. Quae domi cara, quae in castris honesta, memorat; reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus a suis, legatorum tribunorumque nulla ambitione fortissimo cuique
10 bellatori tradit, ut hi, mox pedes in hostem invaderent.

68 Haud minus inquires Germanus spe cupidine et diversis ducum sententiis agebat, Arminio, sinerent egredi egressosque rursum per umida et impedita circumvenirent, suadente, atrociora Inguiomero et laeta barbaris, ut vallum armis ambirent: promptam expugna-
5 tionem, plures captivos, incorruptam praedam fore. Igitur orta die proruunt fossas: iniciunt crates, summa valli prensant, raro super milite et quasi ob metum defixo; postquam haesere munimentis, datur cohortibus signum cornuaque ac tubae concinuere. Exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, ex-
10 probrantes non hic silvas nec paludes, sed aequis locis aequos deos.

Hosti facile excidium et paucos ac semermos cogitanti sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto maiora offunduntur, cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus pugnam deseruere: vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. Nocte demum 15 reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim sanitatem copias, cuncta in victoria habuere.

Pervaserat interim circumventi exercitus fama et infesto Germanorum agmine Gallias peti, ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant, qui id flagitium formidine audent: sed femina ingens animi munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops aut saucius, vestem et fomenta dilar- 5 gita est. Tradit C. Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetit apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem. Id Tiberii animum altius penetravit: non enim simplices eas curas, nec adversus externos militem quaeri; nihil relictum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat, signa adeat, 10 largitionem temptet, tamquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat Caesaremque Caligulam appellari velit; potiore iam apud exercitus Agrippinam quam legatos, quam duces; compressam a muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiverit. Accendebat haec onerabatque Seianus, peritia morum Ti- 15 berii odia in longum iaciens, quae reconderet auctaque promeret.

At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam et 20 quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quo levior classis vadoso mari innaret vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo aut modice adlabente aestu quietum habuit; mox impulsu aquilonis, simul sidere aequinoctii, quo maxime tume- 5 scit Oceanus, rapi agique agmen; et opplebantur terrae: eadem freto litori campis facies, neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis. Sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus; iumenta, sarcinae, corpora exanima interfluunt, occursant; permiscuntur inter se manipuli, modo pectore modo ore tenus exstantes, 10 aliquando subtracto solo disiecti aut obruti. Non vox et mutui hortatus iuvabant adversante unda; nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab imprudenti, consilia a casu differre: cuncta pari violentia involuebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus eodem agmen sub-

15 duxit. Pernoctavere sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore, haud minus miserabiles, quam quos hostis circumsidet: quippe illic etiam honestae mortis usus, his inglorium exitium. Lux reddidit terram, penetratumque ad amnem *Unsingin*, quo Caesar classe contenderat. Impositae dein legiones, 20 vagante fama submersas; nec fides salutis, antequam Caesarem exercitumque reducem videre.

71 Iam Stertinius, ad accipiendum in deditionem Segimerum, fratrem Segestis, praemissus ipsum et filium eius in civitatem Ubiorum perduxerat. Data utrique venia, facile Segimero, cunctantius filio, quia Quintilii Vari corpus inclusisse dicebatur. Ceterum ad 5 supplenda exercitus damna certavere Galliae Hispaniae Italia, quod cuique promptum, arma equos aurum offerentes. Quorum laudato studio Germanicus, armis modo et equis ad bellum sumptis, propria pecunia militem iuvit. Utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios, facta singulorum extollere; vulnera 10 intuens alium spe, alium gloria, cunctos adloquio et cura sibi et proelio firmabat.

72 Decreta eo anno triumphalia insignia A. Caecinae, L. Apronio, C. Silio ob res cum Germanico gestas. Nomen patris patriae Tiberius, a populo saepius ingestum, repudiavit; neque in acta sua iurari quamquam censente senatu permisit, cuncta mortalium in- 5 certa, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico dictitans. Non tamen ideo faciebat fidem civilis animi: nam legem maiestatis reduxerat, cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant: si quis proditione exercitum aut plebem seditionibus, denique male gesta re publica maiestatem populi Ro- 10 mani minuisset; facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractavit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros feminasque inlustres procacibus scriptis diffamaverat; mox Tiberius, consultante Pompeio Macro praetore, an iudicia maiestatis redderentur, exercendas 15 leges esse respondit. Hunc quoque asperavere carmina incertis auctoribus vulgata in saevitiam superbiamque eius et discordem cum matre animum.

73 Haud pigebit referre in Falanio et Rubrio, modicis equitibus Romanis, praemptata crimina, ut, quibus initiis, quanta Tiberii

arte gravissimum exitium irrepserit, dein repressum sit, postremo arserit cunctaque corripuerit, noscatur. Falanio obiciebat accusator, quod inter cultores Augusti, qui per omnes domos in modum collegiorum habebantur, Cassium quendam mimum corpore infamem adscivisset, quodque venditis hortis statuam Augusti simul mancipasset. Rubrio crimini dabatur violatum periurio numen Augusti. Quae ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus, non ideo decretum patri suo caelum, ut in perniciem civium is honor verteretur; Cassium histrionem solitum inter alios eiusdem artis interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset; nec contra religiones fieri, quod effigies eius, ut alia numinum simulacra, venditionibus hortorum et domuum accedant; ius iurandum perinde aestimandum, quam si Iovem fefellisset: deorum iniurias dis curae.¹⁵

Nec multo post Granium Marcellum, praetorem Bithyniae,⁷⁴ quaestor ipsius Caepio Crispinus maiestatis postulavit — subscribente Romano Hispone —, qui formam vitae iniit, quam postea celebrem miseriae temporum et audaciae hominum fecerunt. Nam egens, ignotus, inquires, dum occultis libellis saevitiae principis⁵ adrepat, mox clarissimo cuique periculum facessit, potentiam apud unum, odium apud omnis adeptus dedit exemplum, quod secuti ex pauperibus divites, ex contemptis metuendi, perniciem aliis ac postremum sibi invenere. Sed Marcellum insimulabat sinistros de Tiberio sermones habuisse, inevitabile crimen, cum ex moribus¹⁰ principis foedissima quaeque deligeret accusator obiectaretque reo: nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hispo statuam Marcelli altius quam Caesarum sitam, et alia in statua amputato capite Augusti effigiem Tiberii inditam. Ad quod exarsit adeo, ut rupta taciturnitate proclamaret: se quoque in ea causa¹⁵ laturum sententiam, palam et iuratum; quo ceteris eadem necessitas fieret. Manebant etiam tum vestigia morientis libertatis: igitur Cn. Piso „quo“ inquit „loco censebis, Caesar? si primus, habebo quod sequar; si post omnes, vereor, ne imprudens dissentiam“. Permotus his, quantoque incautius efferverat, paenitentia²⁰ patiens tulit absolvi reum criminibus maiestatis: de pecuniis repetundis ad reciperatores itum est.

Nec patrum cognitionibus satiatus iudiciis adsidebat in cornu⁷⁵ tribunalis, ne praetorem curuli depelleret; multaque eo coram ad-

versus ambitum et potentium preces constituta. Sed dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. Inter quae Pius Aurelius senator, questus mole publicae viae ductuque aquarum labefactas aedis suas, auxilium patrum invocabat; resistantibus aerarii praetoribus subvenit Caesar pretiumque aedium Aurelio tribuit, erogandae per honesta pecuniae cupiens, quam virtutem diu retinuit, cum ceteras exueret. Propertio Celeri praetorio, veniam ordinis ob paupertatem
10 petenti, decies sestertium largitus est, satis comperto paternas ei angustias esse. Temptantis eadem alios probare causam senatui iussit, cupidine severitatis in iis etiam, quae rite faceret, acerbus; unde ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio praeposuerunt.

76 Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana urbis stagnaverat; relabentem secuta est aedificiorum et hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, ut libri Sibyllini adirentur: renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens; sed remedium coercendi fluminis Ateio Capitoni et L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam onera deprecantis levare in praesens proconsulari imperio tradique Caesari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus praesedit, quamquam vili sanguine nimis gaudens; quod *in* vulgum formidolosum,
10 et pater arguisse dicebatur. Cur abstineret spectaculo ipse, varie trahebant: alii, taedio coetus, quidam, tristitia ingenii et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset; non crediderim, ad ostentandam saevitiam movendasque populi offensiones concessam filio materiem, quamquam id quoque dictum est.

77 At theatri licentia, proximo priore anno coepta, gravius tumerupit, occisis non modo e plebe sed militibus et centurione, vulnerato tribuno praetoriae cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem vulgi prohibent. Actum de ea seditione apud patres
5 dicebanturque sententiae, ut praetoribus ius virgarum in histriones esset. Intercessit Haterius Agrippa, tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui praebebat. Valuit tamen intercessio, quia divus Augustus immunes verberum histriones quondam responderat, neque fas
10 Tiberio infringere dicta eius. De modo lucaris et adversus lasciviam fautorum multa decernuntur; ex quis maxime insignia, ne domos pantomimorum senator introiret, ne egredientes in publi-

cum equites Romani cingerent, aut alibi quam in theatro sectarentur, et spectantium immodestiam exilio multandi potestas praetoribus fieret.

15

Templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto petentibus Hispanis permissum, datumque in omnes provincias exemplum. Centesimam rerum venalium post bella civilia institutam deprecante populo, edixit Tiberius, militare aerarium eo subsidio niti; simul imparem oneri rem publicam, nisi vicesimo militiae anno veterani dimitterentur. Ita proximae seditionis male consulta, quibus sedecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.

Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina et lacus, per quos augescit; auditaque municipiorum et coloniarum legationes, orantibus Florentinis, ne Clanis solito alveo demotus in amnem Arnum transferretur idque ipsis perniciem adferret. Congruentia his Interamnates disseruere: pessum ituros fecundissimos Italiae campos, si amnis Nar, id enim parabatur, in rivos diductus superstagnavisset. Nec Reatini silebant, Velinum lacum, qua in Narem effunditur, obstrui recusantes: quippe in adiacentia erupturum; optime rebus mortalium consuluisse naturam, quae sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit; spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra et lucos et aras patriis amnibus dicaverint: quin ipsum Tiberim nolle prorsus accolis fluviis orbatum minore gloria fluere. Seu preces coloniarum seu difficultas operum sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederent, qui nil mutandum censuerat.

Prorogatur Poppaeo Sabino provincia Moesia, additis Achaia ac Macedonia. Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia ac plerosque ad finem vitae in isdem exercitibus aut iurisdictionibus habere. Causae variae traduntur: alii, taedio novae curae semel placita pro aeternis servavisse, quidam, invidia, ne plures fruerentur; sunt qui existiment, ut callidum eius ingenium, ita anxium iudicium; neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat. Qua haesitatione postremo eo provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.

81 De comitiis consularibus, quae tum primum illo principe ac deinceps fuere, vix quicquam firmare ausim: adeo diversa non modo apud auctores sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modo subtractis candidatorum nominibus originem cuiusque et vitam et
5 stipendia descripsit, ut, qui forent, intellexeretur; aliquando ea quoque significatione subtracta candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est. Plerumque eos tantum apud se professos disseruit, quorum nomina consulibus edidisset, posse et alios profiteri, si gratiae aut meritis
10 confiderent: speciosa verbis, re inania aut subdola, quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius servitium.

LIBER II.

Sisenna Statilio Tauro L. Libone consulibus mota Orientis **1**
regna provinciaeque Romanae, initio apud Parthos orto, qui peti-
tum Roma acceptumque regem, quamvis gentis Arsacidarum, ut
externum aspernabantur. Is fuit Vonones, obses Augusto datus.
Nam Phraates quamquam depulisset exercitus ducesque Romanos, **5**
cuncta venerantium officia ad Augustum verterat partemque prolis
firmandae amicitiae miserat, haud perinde nostri metu quam fidei
popularium diffisus.

Post finem Phraatis et sequentium regum ob internas caedes **2**
venere in urbem legati a primoribus Parthis, qui Vononem, vetu-
stissimum liberorum eius, accirent. Magnificum id sibi credidit
Caesar auxitque opibus, et accipere barbari laetantes, ut ferme
ad nova imperia. Mox subiit pudor: degeneravisse Parthos; peti- **5**
tum alio ex orbe regem, hostium artibus infectum; iam inter pro-
vincias Romanas solium Arsacidarum haberi darique; ubi illam
gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium, si man-
cipium Caesaris, tot per annos servitutem perpassum, Parthis
imperitet? Accendebat dedignantes et ipse, diversus a maiorum **10**
institutis: raro venatu, segni equorum cura; quotiens per urbes
incederet, lecticae gestamine, fastuque erga patrias epulas. Irri-
debantur et Graeci comites ac vilissima utensilium anulo clausa:
sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova
vitia; et, quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis et **15**
honestis.

Igitur Artabanus, Arsacidarum e sanguine, apud Dahas adultus **3**
excitur, primoque congressu fusus reparat vires regnoque potitur.
Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc interque Par-
thorum et Romanas opes: infida ob scelus Antonii, qui Artavasden,

5 regem Armeniorum, specie amicitiae inlectum, dein catenis oneratum, postremo interfecerat. Eius filius Artaxias, memoria patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est. Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Caesare Armeniis Tigranes deductusque in regnum a Tiberio Nerone. Nec Tigrani
10 diuturnum imperium fuit neque liberis eius, quamquam sociatis more externo in matrimonium regnumque.

4 Dein iussu Augusti impositus Artavasdes et non sine clade nostra deiectus; tum C. Caesar componendae Armeniae deligitur. Is Ariobarzanen, origine Medum ob insignem corporis formam et praeclarum animum volentibus Armeniis praefecit. Ariobarzane
5 morte fortuita absumpto stirpem eius haud toleravere; temptatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eaque brevi pulsa, incerti solutique et magis sine domino quam in libertate profugum Vononen in regnum accipiunt. Sed ubi minitari Artabanus et parum subsidii in Armeniis, vel, si nostra vi defenderetur, bellum ad-
10 versus Parthos sumendum erat, rector Syriae Creticus Silanus exercitum custodia circumdat, manente luxu et regio nomine. Quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco reddemus.

5 Ceterum Tiberio haud ingratum accidit turbari res Orientis, ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret novisque provinciis impositum dolo simul et casibus obiectaret. At ille, quanto acriora in eum studia militum et aversa patrum voluntas,
5 celerandae victoriae intentior, tractare proeliorum vias, et quae sibi tertium iam annum belligeranti saeva vel prospera evenissent: fundi Germanos acie et iustis locis, iuvari silvis, paludibus, brevi aestate et praematura hieme; suum militem haud perinde vulneribus quam spatiis itinerum, damno armorum adfici; fessas Gallias
10 ministrandis equis; longum impedimentorum agmen opportunum ad insidias, defensantibus iniquum: at si mare intretur, promptam ipsis possessionem et hostibus ignotam; simul bellum maturius incipi legionesque et commeatus pariter vehi; integrum equitem equosque per ora et alveos fluminum media in Germania fore.

6 Igitur huc intendit. Missis ad census Galliarum P. Vitellio et C. Antio, Silius et Anteius et Caecina fabricandae classi praeponuntur. Mille naves sufficere visae properataeque, aliae breves, angusta puppi proraque et lato utero, quo facilius fluctus tole-

rarent; quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent; plures 5
appositis utrimque gubernaculis, converso ut repente remigio hinc
vel illinc adpellerent; multae pontibus stratae, super quas tor-
menta veherentur, simul aptae ferendis equis aut commeatui:
velis habiles, citae remis augebantur alacritate militum in speciem
ac terrorem. Insula Batavorum, in quam convenirent, praedicta, 10
ob faciles adpulsus accipiendisque copiis et transmittendum ad
bellum opportuna. Nam Rhenus uno alveo continuus aut modicas
insulas circumveniens apud principium agri Batavi velut in duos
amnes dividitur, servatque nomen et violentiam cursus, qua Ger-
maniam praevehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam 15
latior et placidior adfluens verso cognomento, Vahalem accolae
dicunt, mox id quoque vocabulum mutat Mosa flumine eiusque
immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

Sed Caesar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum ex- 7
pedita manu irruptionem in Chattos facere iubet, ipse, audito ca-
stellum Lupiae flumini appositum obsideri, sex legiones eo duxit.
Neque Silio ob subitos imbres aliud actum, quam ut modicam
praedam et Arpi, principis Chattorum, coniugem filiamque raperet, 5
neque Caesari copiam pugnae obsessores fecere, ad famam ad-
ventus eius dilapsi: tumulum tamen nuper Varianis legionibus
structum et veterem aram Druso sitam disiecerant. Restituit
aram honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit;
tumulum iterare haud visum. Et cuncta inter castellum Aliso- 10
nem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.

Iamque classis advenerat, cum, praemisso commeatu et distri- 8
butis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianae nomen,
ingressus precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens
placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum iuvaret,
lacus inde et Oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navi- 5
gatione pervehitur. Classis Amisiae relicta, laevo amne, erratum-
que in eo, quod non subvexit, transposuit militem, dextras in
terras iturum: ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et
eques quidem ac legiones prima aestuaria, nondum accrescente
unda, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen Batavique 10
in parte ea, dum insultant aquis artemque nandi ostentant, tur-
bati et quidam hausti sunt. Metanti castra Caesari Ampsivariorum

defectio a tergo nuntiatur: missus ilico Stertinius cum equite et armatura levi igne et caedibus perfidiam ultus est.

9 Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. Eius in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quaesitoque, an Caesar venisset, postquam adesse responsum est, ut liceret cum fratre colloqui oravit. Erat is in exercitu cognomento Flavus, 5 insignis fide et amisso per vulnus oculo paucis ante annis duce Tiberio. Tum permissum, progressusque salutatur ab Arminio, qui amotis stipatoribus, ut sagittarii nostra pro ripa dispositi abscederent postulat, et postquam digressi, unde ea deformitas oris interrogat fratrem. Illo locum et proelium referente, quodnam 10 praemium recepisset exquirat. Flavus aucta stipendia, torquem et coronam aliaque militaria dona memorat, irridente Arminio vilia servitii pretia.

10 Exin diversi ordiuntur, hic magnitudinem Romanam, opes Caesaris, et victis graves poenas, in deditionem venienti paratam clementiam, neque coniugem et filium eius hostiliter haberi: ille fas patriae, libertatem avitam, penetralis Germaniae deos, matrem 5 precum sociam, ne propinquorum et adfinium, denique gentis suae desertor et proditor quam imperator esse mallet. Paulatim inde ad iurgia prolapsi, quo minus pugnam consererent, ne flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius accurrens plenum irae armaque et equum poscentem Flavum attinuisset. Cerneba- 10 tur contra minitabundus Arminius proeliumque denuntians; nam pleraque Latino sermone interiaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium meruisset.

11 Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Caesar nisi pontibus praesidiisque impositis dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado transmittit. Praefuere Stertinius et e numero primipilariū Aemilius, distantibus locis 5 invecti, ut hostem diducerent. Qua celerrimus amnis, Chariovalda dux Batavorum erupit. Eum Cherusci fugam simulantes in planitiem saltibus circumiectam traxere, dein coorti et undique effusi trudunt adversos, instant cedentibus collectosque in orbem pars congressi, quidam eminus proturbant. Chariovalda diu susten- 10 tata hostium saevitia, hortatus suos, ut ingruentes catervas globo perfringerent, atque ipse densissimos irrumpens, congestis telis

et suffosso equo labitur, ac multi nobilium circa: ceteros vis sua aut equites cum Stertinio Aemilioque subvenientes periculo exemere.

Caesar transgressus Visurgim indicio perfugae cognoscit de-¹² lectum ab Arminio locum pugnae; convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. Habita indici fides: et cernebantur ignes, suggestisque propius speculatores audiri fremitum equorum immensique et⁵ inconditi agminis murmur attulere. Igitur propinquo summae rei discrimine explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat: tribunos et centuriones laeta saepius quam comperta nuntiare, libertorum servilia ingenia, amicis inesse adulationem; si contio vocetur, illic quoque, quae¹⁰ pauci incipiant, reliquos adstrepere: penitus noscendas mentes, cum secreti et incustoditi inter militaris cibos spem aut metum proferrent.

Nocte coepta egressus augurali per occulta et vigilibus ignara,¹³ comite uno, contactus umeros ferina pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis fruiturque fama sui, cum hic nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem, per seria per iocos eundem animum laudibus ferrent reddendamque gratiam in⁵ acie faterentur, simul perfidos et ruptores pacis ultioni et gloriae mactandos. Inter quae unus hostium, Latinae linguae sciens, acto ad vallum equo voce magna coniuges et agros et stipendii in dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset, Arminii nomine pollicetur. Intendit ea contumelia legionum iras:¹⁰ veniret dies, daretur pugna: sumpturum militem Germanorum agros, tracturum coniuges; accipere omen et matrimonia ac pecunias hostium praedae destinare. Tertia ferme vigilia adsultatum est castris sine coniectu teli, postquam crebras pro munitementis cohortes et nihil remissum sensere.¹⁵

Nox eadem laetam Germanico quietem tulit, viditque se ope-¹⁴ ratum, et sanguine sacri respersa praetexta pulchriorem aliam manibus aviae Augustae accepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat contionem et, quae sapientia praevisa aptaque imminenti pugnae, disserit: non campos modo militi Romano ad proe-⁵ lium bonos, sed si ratio adsit, silvas et saltus; nec enim immensa

barbarorum scuta, enormis hastas inter truncos arborum et enata humo virgulta perinde haberi, quam pila et gladios et haerentia corpori tegmina; denserent ictus, ora mucronibus quaererent: non
10 loricam Germano, non galeam, ne scuta quidem ferro nervove firmata, sed viminum textus vel tenuis et fucatas colore tabulas; primam utcumque aciem hastatam, ceteris praeusta aut brevia tela; iam corpus, ut visu torvum et ad brevem impetum validum, sic nulla vulnerum patientia: sine pudore flagitii, sine cura ducum
15 abire, fugere, pavidos adversis, inter secunda non divini, non humani iuris memores. Si taedio viarum ac maris finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam Albim quam Rhenum, neque bellum ultra, modo se, patris patruique vestigia prementem, isdem in terris victorem sisterent.

15 Orationem ducis secutus militum ardor, signumque pugnae datum. Nec Arminius aut ceteri Germanorum procures omittabant suos quisque testari: hos esse Romanos Variani exercitus fugacissimos, qui, ne bellum tolerarent, seditionem induerint; quo-
5 rum pars onusta vulneribus tergum, pars fluctibus et procellis fractos artus infensis rursus hostibus adversis dis obiciant, nulla boni spe. Classem quippe et avia Oceani quaesita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed ubi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsidium. Meminissent modo
10 avaritiae, crudelitatis, superbiae: aliud sibi reliquum, quam tenere libertatem aut mori ante servitium?

16 Sic accensos et proelium poscentes in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt. Is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt aut prominentia montium resistunt, inaequaliter sinuatur; pone tergum surgebat silva, editis in altum ramis et
5 pura humo inter arborum truncos. Campum et prima silvarum barbara acies tenuit; soli Cherusci iuga insedere, ut proeliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit: auxiliares Galli Germanique in fronte, post quos pedites sagittarii, dein quattuor legiones et cum duabus praetoriis cohortibus ac
10 delecto equite Caesar; exin totidem aliae legiones et levis armatura cum equite sagittario ceteraeque sociorum cohortes. Intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem adsisteret.

17 Visis Cheruscorum catervis, quae per ferociam proruperant,

validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi tergaque invadere iubet, ipse in tempore adfuturus. Interea, pulcherrimum augurium, octo aquilae petere silvas et intrare visae imperatorem advertere; exclamat: irent, sequerentur 5 Romanas aves, propria legionum numina! simul pedestris acies infertur et praemissus eques postremos ac latera impulit. Mirumque dictu, duo hostium agmina diversa fuga, qui silvam tenuerant, in aperta, qui campis adstiterant, in silvam ruebant. Medii inter hos Cherusci collibus detrudebantur, inter quos insignis Arminius 10 manu voce vulnere sustentabat pugnam. Incubueratque sagittariis, illa rupturus, ni Raetorum Vindelicorumque et Gallicae cohortes signa obiecissent; nisu tamen corporis et impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. Quidam adgnitum a Chaucis inter auxilia Romana agentibus emissumque tradiderunt. 15 Virtus seu fraus eadem Inguimero effugium dedit: ceteri passim trucidati, et plerosque transnare Visurgim conantes iniecta tela aut vis fluminis, postremo moles ruentium et incidentes ripae operuere. Quidam turpi fuga in summa arborum nisi ramisque se occultantes admotis sagittariis per ludibrium figebantur, alios pro- 20 rutae arbores adflixere.

Magna ea victoria neque cruenta nobis fuit. Quinta ab hora 18 diei ad noctem caesi hostes decem milia passuum cadaveribus atque armis opplevere, repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Miles in loco proelii Tiberium imperatorem salutavit struxitque aggerem et in 5 modum tropaeorum arma subscriptis victarum gentium nominibus imposuit.

Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia quam ea 19 species dolore et ira adfecit: qui modo abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt; plebes primores, iuventus senes agmen Romanum repente incursant, turbant; postremo deligunt locum flumine et silvis clausum, arta intus planitie 5 et umida: silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quod latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo a Cheruscis dirimerentur. Hic pedes adstitit: equitem propinquis lucis texere, ut ingressis silvam legionibus a tergo foret.

Nihil ex his Caesari incognitum: consilia locos, prompta oc- 20

culta noverat astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem campumque; peditum aciem ita instruxit, ut pars aequo in silvam aditu incederet, pars obiectum
5 aggerem eniteretur; quod arduum sibi, cetera legatis permisit. Quibus plana evenerant, facile irrupere; quis impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus superne ictibus conflictabantur. Sensit dux imparem comminus pugnam remotisque paulum legionibus funditores libritoresque excutere tela et proturbare hostem
10 iubet. Missae e tormentis hastae, quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus deiecti. Primus Caesar cum praetoriis cohortibus capto vallo dedit impetum in silvas; collato illic gradu certatum. Hostem a tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant: utrisque necessitas in loco, spes in virtute,
15 salus ex victoria.

21 Nec minor Germanis animus, sed genere pugnae et armorum superabantur, cum ingens multitudo artis locis praelongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad proelium; contra miles, cui
5 scutum pectori appressum et insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet viamque strage hostium aperiret, imprompto iam *Arminio* ob continua pericula, sive illum recens acceptum vulnus tardaverat. Quin et Inguiomerum, tota volitantem acie, fortuna magis quam virtus deserebat. Et Germanicus
10 quo magis adgnosceretur, detraxerat tegimen capiti orabatque, insisterent caedibus: nil opus captivis, solam internecionem gentis finem bello fore. Iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatæ sunt. Equites ambigue certavere.

22 Laudatis pro contione victoribus Caesar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo: debellatis inter Rhenum Albimque nationibus exercitum Tiberii Caesaris ea monimenta Marti et Iovi et Augusto sacravisse. De se nihil addidit, metu invidiae an ratus
5 conscientiam facti satis esse. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent; atque illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepere.

23 Sed aestate iam adulta legionum aliae itinere terrestri in hibernacula remissae; plures Caesar classi impositas per flumen

Amisiam Oceano invexit. Ac primo placidum aequor mille navium remis strepere aut velis impelli; mox atro nubium globo effusa grando, simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum 5 adimere, regimen impedire; milesque pavidus et casuum maris ignarus, dum turbat nautas vel intempestive iuvat, officia prudentium corrumpibat. Omne dehinc caelum et mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniae terris profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, et rigore vicini septentrionis horridior, ra- 10 puit disiecitque naves in aperta Oceani aut insulas saxis abruptis vel per occulta vada infestas. Quibus paulum aegreque vitatis, postquam mutabat aestus eodemque, quo ventus, ferebat, non adhaerere ancoris, non exhaurire irrumpentis undas poterant: equi, iumenta, sarcinae, etiam arma praecipitantur, quo levarentur alvei, 15 manantes per latera et fluctu superurgente.

Quanto violentior cetero mari Oceanus et truculentia caeli 24 praestat Germania, tantum illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circum litoribus aut ita vasto et profundo, ut credatur novissimum ac sine terris mare. Pars navium haustae sunt, plures apud insulas longius sitas eiectae; milesque nullo 5 illic hominum cultu fame absumptus, nisi quos corpora equorum eodem elisa toleraverant. Sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit; quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et prominentis oras, cum se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem 10 relabente aestu et secundante vento claudae naves raro remigio aut intentis vestibus, et quaedam a validioribus tractae, revertere; quas raptim reffectas misit, ut scrutarentur insulas. Collecti ea cura plerique; multos Angrivarii nuper in fidem accepti redemptos ab interioribus reddidere; quidam in Britanniam rapti et 15 remissi a regulis. Ut quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant: vim turbinum et inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum et beluarum formas, visa sive ex metu credita.

Sed fama classis amissae ut Germanos ad spem belli, ita 25 Caesarem ad coercendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum milibus ire in Chattos imperat; ipse maioribus copiis Marsos irrumpit, quorum dux Mallovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianae legionis aqui- 5

lam modico praesidio servari indicat. Missa extemplo manus, quae hostem a fronte eliceret, alii, qui terga circumgressi recluderent humum; et utrisque adfuit fortuna. Eo promptior Caesar pergit introrsus, populatur, excindit non ausum congredi hostem aut,
10 sicubi restiterat, statim pulsum nec umquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem: quippe invictos et nullis casibus superabiles Romanos praedicabant, qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora eadem virtute, pari ferocia et velut aucti numero irrupissent.

26 Reductus inde in hiberna miles, laetus animi, quod adversa maris expeditione prospera pensavisset. Addidit munificentiam Caesar, quantum quis damni professus erat, exsolvendo. Nec dubium habebatur labare hostes petendaeque pacis consilia sumere,
5 et si proxima aestas adiceretur, posse bellum patrari. Sed crebris epistulis Tiberius monebat, rediret ad decretum triumphum: satis iam eventuum, satis casuum; prospera illi et magna proelia: eorum quoque meminisset, quae venti et fluctus, nulla ducis culpa, gravia tamen et saeva damna intulissent. Se novies a divo Augusto in
10 Germaniam missum plura consilio quam vi perfecisse. Sic Sugambros in deditionem acceptos, sic Suebos regemque Maroboduum pace obstrictum: posse et Cheruscos ceterasque rebellium gentes, quoniam Romanae ultioni consultum est, internis discordiis relinqui. Precante Germanico annum efficiendis coeptis, acrius
15 modestiam eius adgreditur alterum consulatum offerendo, cuius munia praesens obiret. Simul adnectebat, si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui nullo tum alio hoste non nisi apud Germanias adsequi nomen imperatorium et deportare lauream posset. Haud cunctatus est ultra Germani-
20 cus, quamquam fingi ea seque per invidiam parto iam decori abstrahi intellegeret.

27 Sub idem tempus e familia Scriboniorum Libo Drusus deferatur moliri res novas. Eius negotii initium, ordinem, finem curatius disseram, quia tum primum reperta sunt, quae per tot annos rem publicam exedere. Firmius Catus senator, ex intima Libonis
5 amicitia, iuvenem improvidum et facilem inanibus ad Chaldaeorum promissa, magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit, dum proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quae quondam

Augusti coniunx fuerat, consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum ostentat, hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libidinum et necessitatum, quo pluribus indiciis inligaret. 10

Ut satis testium, et qui servi eadem noscerent, repperit, 28 aditum ad principem postulat, demonstrato crimine et reo, per Flaccum Vescularium equitem Romanum, cui propior cum Tiberio usus erat. Caesar indicium haud aspernatus congressus abnuitt: posse enim eodem Flacco internuntio sermones commeare. Atque 5 interim Libonem ornat praetura, convictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior: adeo iram condiderat; cunctaque eius dicta factaque, cum prohibere posset, scire malebat, donec Iunius quidam temptatus, ut infernas umbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium detulit. Celebre inter accusatores 10 Trionis ingenium erat avidumque famae malae: statim corripit reum, adit consules, cognitionem senatus poscit. Et vocantur patres, addito consultandum super re magna et atroci.

Libo interim veste mutata cum primoribus feminis circumire 29 domos, orare adfines, vocem adversum pericula poscere, abnuentibus cunctis, cum diversa praetenderent, eadem formidine. Die senatus metu et aegritudine fessus, sive, ut tradidere quidam, simulato morbo, lectica delatus ad fores curiae innisusque fratri 5 et manus ac supplices voces ad Tiberium tendens immoto eius vultu excipitur. Mox libellos et auctores recitat Caesar, ita moderans, ne lenire neve asperare crimina videretur.

Accesserant praeter Trionem et Catum accusatores Fonteius 30 Agrippa et C. Vibius, certabantque, cui ius perorandi in reum daretur, donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos vaecordes adeo, ut consultaverit Libo, an habiturus 5 foret opes, quis viam Appiam Brundisium usque pecunia operiret. Inerant et alia huiuscemodi stolidi, vana, si mollius acciperes, miseranda. Uni tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut senatorum additas atroces vel occultas notas accusator arguebat. Negante reo adgnoscentes servos per tormenta interrogari 10 placuit, et quia vetere senatus consulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi iuris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico iubet, scilicet ut in Libonem ex servis

salvo senatus consulto quaereretur. Ob quae posterum diem reus
15 petivit domumque digressus extremas preces P. Quirinio, propinquo suo, ad principem mandavit.

31 Responsum est ut senatum rogaret. Cingebatur interim milite domus, strepebant etiam in vestibulo, ut audiri, ut adspici possent, cum Libo ipsis, quas in novissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatum vocare percussorem, prensare servorum dextras,
5 inserere gladium. Atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, eventibus appositum mensa lumen, feralibus iam sibi tenebris duos ictus in viscera derexit. Ad gemitum collabentis accurrere liberti, et caede visa miles abstitit. Accusatio tamen apud patres adseveratione eadem peracta, iuravitque Tiberius petiturum se vitam
10 quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset.

32 Bona inter accusatores dividuntur, et praeturae extra ordinem datae iis, qui senatorii ordinis erant. Tunc Cotta Messalinus, ne imago Libonis exsequias posterorum comitaretur, censuit, Cn. Lentulus, ne quis Scribonius cognomentum Drusi adsumeret; supplicationum dies Pomponii Flacci sententia constituti; dona Iovi,
5 Marti, Concordiae, utque iduum Septembrium dies, quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur, L. Piso et Gallus Asinius et Papius Mutilus et L. Apronius decrevere; quorum auctoritates adulationesque rettuli, ut sciretur vetus id in re publica malum.
10 Facta et de mathematicis magisque Italia pellendis senatus consulta; quorum e numero L. Pituanus saxo deiectus est, in P. Marcium consules extra portam Esquilinam, cum classicum canere iussissent, more prisco advertere.

33 Proximo senatus die multa in luxum civitatis dicta a Q. Haterio consulari, Octavio Frontone praetura functo; decretumque, ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent, ne vestis Serica viros foedaret. Excessit Fronto ac postulavit modum argento,
5 suppellectili, familiae: erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid e re publica crederent, loco sententiae promere. Contra Gallus Asinius disseruit: auctu imperii adolevisse etiam privatas opes, idque non novum, sed e vetustissimis moribus: aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam; et cuncta ad rem pu-
10 blicam referri, qua tenui angustas civium domos, postquam eo magnificentiae venerit, gliscere singulos; neque in familia et ar-

gento, quaeque ad usum parentur, nimium aliquid aut modicum nisi ex fortuna possidentis. Distinctos senatus et equitum census, non quia diversi natura; sed, ut locis ordinibus dignationibus antistent, ita iis, quae ad requiem animi aut salubritatem cor-¹⁵porum parentur, nisi forte clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda, delenimentis curarum et periculorum carendum esse. Facilem adsensum Gallo sub nominibus honestis confessio vitiorum et similitudo audientium dedit. Adiecerat et Tiberius non id tempus censurae nec, si quid in moribus labaret, defutu-²⁰rum corrigendi auctorem.

Inter quae L. Piso ambitum fori, corrupta iudicia, saevitiam ³⁴oratorum, accusationes minitantium increpans, abire se et cedere urbe, victurum in aliquo abdito et longinquo rure testabatur; simul curiam relinquebat. Commotus est Tiberius, et quamquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque eius im-⁵pulit, ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. Haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit vocata in ius Urgulania, quam supra leges amicitia Augustae extulerat. Nec aut Urgulania obtemperavit, in domum Caesaris spreto Pisone vecta, aut ille abscessit, quamquam Augusta se violari et imminui ¹⁰quereretur. Tiberius hactenus indulgere matri civile ratus, ut se iturum ad praetoris tribunal, adfuturum Urgulaniae diceret, processit Palatio, procul sequi iussis militibus. Spectabatur occurrante populo compositus ore et sermonibus variis tempus atque iter ducens, donec propinquis Pisonem frustra coercentibus deferri ¹⁵Augusta pecuniam, quae petebatur, iuberet. Isque finis rei, ex qua neque Piso inglorius et Caesar maiore fama fuit. Ceterum Urgulaniae potentia adeo nimia civitati erat, ut testis in causa quadam, quae apud senatum tractabatur, venire dedignaretur: missus est praetor, qui domi interrogaret, cum virgines Vestales ²⁰in foro et iudicio audiri, quotiens testimonium dicerent, vetus mos fuerit.

Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret Cn. ³⁵Pisonis et Asinii Galli super eo negotio diversas sententias noscere. Piso, quamquam afuturum se dixerat Caesar, ob id magis agendas censebat, ut absente principe senatum et equites posse sua munia sustinere decorum rei publicae foret. Gallus, quia ⁵

speciem libertatis Piso praeceperat, nihil satis inlustre aut ex dignitate populi Romani, nisi coram et sub oculis Caesaris, eoque conventum Italiae et adfluentis provincias praesentiae eius servanda dicebat. Audiente haec Tiberio ac silente magnis utrimque con-
10 tentionibus acta, sed res dilatae.

36 Et certamen Gallo adversus Caesarem exortum est: nam censuit in quinquennium magistratum comitia habenda, utque legionum legati, qui ante praeturam ea militia fungebantur, iam tum praetores destinarentur, princeps duodecim candidatos in
5 annos singulos nominaret. Haud dubium erat eam sententiam altius penetrare et arcana imperii temptari. Tiberius tamen, quasi augeretur potestas eius, disseruit: grave moderationi suae tot eligere, tot differre; vix per singulos annos offensiones vitari, quamvis repulsam propinqua spes soletur: quantum odii fore ab
10 iis, qui ultra quinquennium proiciantur? unde prospici posse, quae cuique tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna? superbire homines etiam annua designatione: quid si honorem per quinquennium agitent? quinquuplicari prorsus magistratus, subverti leges, quae sua spatia exercendae candidatorum industriae
15 quaerendisque aut potiundis honoribus statuerint. Favorabili in speciem oratione vim imperii tenuit.

37 Censusque quorundam senatorum iuvit; quo magis mirum fuit, quod preces Marci Hortali, nobilis iuvenis in paupertate manifesta, superbius accepisset. Nepos erat oratoris Hortensii, intellectus a divo Augusto liberalitate decies sestertii ducere uxorem,
5 suscipere liberos, ne clarissima familia exstingeretur. Igitur quatuor filiis ante limen curiae adstantibus, loco sententiae, cum in Palatio senatus haberetur, modo Hortensii inter oratores sitam imaginem modo Augusti intuens, ad hunc modum coepit: „patres conscripti, hos, quorum numerum et pueritiam videtis, non sponte
10 sustuli, sed quia princeps monebat; simul maiores mei meruerant, ut posteros haberent; nam ego, qui non pecuniam, non studia populi neque eloquentiam, gentile domus nostrae bonum, varietate temporum accipere vel parare potuissem, satis habebam, si tenues res meae nec mihi pudori nec cuiquam oneri forent; iussus ab
15 imperatore uxorem duxi: en stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum. Nec ad invidiam ista, sed conciliandae misericor-

diae refero. Adsequentur florente te, Caesar, quos dederis honores: interim Q. Hortensii pronepotes, divi Augusti alumnos ab inopia defende.“

Inclinatio senatus incitamentum Tiberio fuit, quo promptius **38** adversaretur, his ferme verbis usus: „si, quantum pauperum est, venire huc et liberis suis petere pecunias coeperint, singuli numquam exsatiabuntur, res publica deficiet. Nec sane ideo a maioribus concessum est egredi aliquando relationem et, quod in com-⁵ mune conducatur, loco sententiae proferre, ut privata negotia et res familiares nostras hic augeamus, cum invidia senatus et principum, sive indulserunt largitionem sive abnuerunt. Non enim preces sunt istud, sed efflagitatio, intempestiva quidem et improvisa, cum aliis de rebus convenerint patres, consurgere et nu-¹⁰ mero atque aetate liberum suorum urgere modestiam senatus, eandem vim in me transmittere ac velut perfringere aerarium, quod si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. Dedit tibi, Hortale, divus Augustus pecuniam, sed non compellatus nec ea lege, ut semper daretur. Languescet alioqui industria, in-¹⁵ tendetur socordia, si nullus ex se metus aut spes, et securi omnes aliena subsidia expectabunt, sibi ignavi, nobis graves.“ Haec atque talia, quamquam cum adsensu audita ab iis, quibus omnia principum, honesta atque inhonesta, laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepere. Sensitque Tiberius; ²⁰ et cum paulum reticuisset, Hortalo se respondisse ait: ceterum si patribus videretur, daturum liberis eius ducena sestertia singulis, qui sexus virilis essent. Egere alii grates: siluit Hortalus, pavore an avitae nobilitatis etiam inter angustias fortunae retinens. Neque miseratus est posthac Tiberius, quamvis domus ²⁵ Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur.

Eodem anno mancipii unius audacia, ni mature subventum **39** foret, discordiis armisque civilibus rem publicam perculisset. Postumi Agrippae servus, nomine Clemens, comperto fine Augusti pergere in insulam Planasiam et fraude aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos non servili animo concepit. Ausa ⁵ eius impedivit tarditas onerariae navis; atque interim patrata caede ad maiora et magis praecipitia conversus furatur cineres, vectusque Cosam Etruriae promunturium ignotis locis sese abdit,

donec crinem barbamque promitteret: nam aetate et forma haud
10 dissimili in dominum erat. Tum per idoneos et secreti eius socios
crebrescit vivere Agrippam, occultis primum sermonibus, ut vetita
solent, mox vago rumore apud imperitissimi cuiusque promptas
aures aut rursus apud turbidos eoque nova cupientes. Atque
ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam adspici neque
15 diutius isdem locis, sed quia veritas visu et mora, falsa festina-
tione et incertis valescunt, relinquebat famam aut praeveniebat.

40 Vulgabatur interim per Italiam servatum munere deum
Agrippam, credebatur Romae; iamque Ostiam invectum multitudo
ingens, iam in urbe clandestini coetus celebrabant, cum Tiberium
anceps cura distrahere, vine militum servum suum coerceret, an
5 inanem credulitatem tempore ipso vanescere sineret; modo nihil
spernendum, modo non omnia metuenda ambiguus pudoris ac
metus reputabat: postremo dat negotium Sallustio Crispo. Ille
e clientibus duos, quidam milites fuisse tradunt, deligit atque
hortatur, simulata conscientia adeant, offerant pecuniam, fidem
10 atque pericula polliceantur. Exsequuntur ut iussum erat: dein
speculati noctem incustoditam, accepta idonea manu, vinctum
clauso ore in Palatium traxere. Percontanti Tiberio, quomodo
Agrippa factus esset, respondisse fertur „quomodo tu Caesar“.
Ut ederet socios, subigi non potuit; nec Tiberius poenam eius
15 palam ausus, in secreta Palatii parte interfici iussit corpusque
clam auferri. Et quamquam multi e domo principis equitesque
ac senatores sustentasse opibus, iuisse consiliis dicerentur, haud
quaesitum.

41 Fine anni arcus propter aedem Saturni ob recepta signa cum
Varo amissa ductu Germanici, auspiciis Tiberii, et aedes Fortis
Fortunae Tiberim iuxta in hortis, quos Caesar dictator populo
Romano legaverat, sacrarium genti Iuliae effigiesque divo Augusto
5 apud Bovillas dicantur.

C. Caelio L. Pomponio consulibus Germanicus Caesar a. d.
VII. Kal. Iunias triumphavit de Cheruscis Chattisque et Angri-
variis, quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt. Vecta
spolia, captivi, simulacra montium, fluminum, proeliorum; bellum-
10 que, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur.
Augebat intuentium visus eximia ipsius species currusque quinque

liberis onustus; sed suberat occulta formido reputantibus haud prosperum in Druso patre eius favorem vulgi, avunculum eiusdem Marcellum flagrantibus plebis studiis intra iuventam ereptum: breves et infaustos populi Romani amores. 15

Ceterum Tiberius nomine Germanici trecentos plebi sestertios **42** viritim dedit seque collegam consulatui eius destinavit. Nec ideo sinceræ caritatis fidem adsecutus amoliri iuvenem specie honoris statuit struxitque causas aut forte oblatas adripuit. Rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadocia potiebatur, invisus Ti- 5 berio, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluisset. Nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus, quia florente C. Caesare missoque ad res Orientis intuta Tiberii amicitia credebatur. Ut versa Caesarum subole imperium adeptus est, elicit Archelaum matris litteris, quae non dissimulatis 10 filii offensionibus clementiam offerebat, si ad precandum veniret. Ille ignarus doli vel, si intellegere crederetur, vim metuens in urbem properat; exceptusque immiti a principe et mox accusatus in senatu, non ob crimina, quae fingebantur, sed angore, simul fessus senio et quia regibus aequa, nedum infima insolita sunt, 15 finem vitae sponte an fato implevit. Regnum in provinciam reductum est, fructibusque eius levari posse centesimae vectigal professus Caesar ducentesimam in posterum statuit. Per idem tempus Antiocho, Commagenorum, Philopatore, Cilicum regibus defunctis turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regum 20 imperium cupientibus; et provinciae Syria atque Iudaea, fessae oneribus, deminutionem tributi orabant.

Igitur haec et de Armenia, quae supra memoravi, apud patres **43** disseruit, nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientia componi: nam suam aetatem vergere, Drusi nondum satis adolevisse. Tunc decreto patrum permissae Germanico provinciae, quae mari dividuntur, maiusque imperium, quoquo adisset, quam iis, qui 5 sorte aut missu principis obtinerent. Sed Tiberius demoverat Syria Creticum Silanum, per adfinitatem conexum Germanico, quia Silani filia Neroni, vetustissimo liberorum eius, pacta erat, praefeceratque Cn. Pisonem, ingenio violentum et obsequii ignarum, insita ferocia a patre Pisone, qui civili bello resurgentes in 10 Africa partes acerrimo ministerio adversus Caesarem iuvit, mox

Brutum et Cassium secutus, concesso reditu petitione honorum abstinuit, donec ultro ambiretur delatum ab Augusto consulatum accipere. Sed praeter paternos spiritus uxoris quoque Plancinae
15 nobilitate et opibus accendebatur: vix Tiberio concedere, liberos eius ut multum infra despectare; nec dubium habebat se delectum, qui Syriae imponeretur, ad spes Germanici coercendas. Credidere quidam data et a Tiberio occulta mandata; et Plancinam haud dubie Augusta monuit aemulatione muliebri Agrippinam in-
20 sectandi. Divisa namque et discors aula erat tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius ut proprium et sui sanguinis Drusum fovebat: Germanico alienatio patrum amorem apud ceteros auxerat, et quia claritudine materni generis anteibat, avum M. Antonium, avunculum Augustum ferens; contra Druso, proavus eques
25 Romanus Pomponius Atticus dedecere Claudiorum imagines videbatur. Et coniunx Germanici Agrippina fecunditate ac fama Liviam uxorem Drusi praecellebat. Sed fratres egregie concordēs et proximorum certaminibus inconcussi.

44 Nec multo post Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiae studiaque exercitus pararet; simul iuvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi Tiberius seque tutiorem rebatur utroque filio legiones obtinente. Sed Suebi praetendebantur
5 auxilium adversus Cheruscos orantes; nam discessu Romanorum ac vacui externo metu gentis adsuetudine et tum aemulatione gloriae arma in se verterant. Vis nationum, virtus ducum in aequo; sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat.

45 Igitur non modo Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpserunt bellum, sed e regno etiam Marobodui Suebae gentes, Semnones ac Langobardi, defecere ad eum. Quibus additis praepollebat, ni Inguiomerus cum manu clientium ad Maroboduum
5 perfugisset, non aliam ob causam, quam quia fratris filio iuveni patruus senex parere dedignabatur. Deriguntur acies, pari utrimque spe, nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus aut disiectas per catervas: quippe longa adversum nos militia insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. Ac
10 tunc Arminius equo collustrans cuncta, ut quosque advectus erat, reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc, et

tela Romanis derepta in manibus multorum ostentabat, contra fugacem Maroboduum appellans, proeliorum expertem, Hercyniae latebris defensum; ac mox per dona et legationes petivisse foedus: proditorem patriae, satellitem Caesaris, haud minus infensis animis 15 exturbandum, quam Varum Quintilium interfecerint. Meminissent modo tot proeliorum, quorum eventu et ad postremum eiectis Romanis satis probatum, penes utros summa belli fuerit.

Neque Maroboduus iactantia sui aut probris in hostem abs- 46 tinebat, sed Inguiomerum tenens illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta, quae prospere ceciderint, testabatur: vaecordem Arminium et rerum nescium alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis 5 ignarum perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et ignominia sua, cum coniunx, cum filius eius servitium adhuc tolerant. At se, duodecim legionibus petitum duce Tiberio, inlibatam Germanorum gloriam servavisse, mox condicionibus aequis discessum; neque paenitere, quod ipsorum in manu sit, integrum adversum 10 Romanos bellum an pacem incruentam malint. His vocibus instinctos exercitus propriae quoque causae stimulabant, cum a Cheruscis Langobardisque pro antiquo decore aut recenti libertate et contra augendae dominationi certaretur. Non alias maiore mole concursus neque ambiguo magis eventu, fuis utrimque 15 dextris cornibus; sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset: id signum percussus fuit; et transfugis paulatim nudatus in Marcomanos concessit misitque legatos ad Tiberium oraturos auxilia. Responsum est, non iure eum adversus Cheruscos arma Romana invocare, qui pugnantis in eundem 20 hostem Romanos nulla ope iuvisset; missus tamen Drusus, ut rettulimus, paci firmator.

Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes collapsae noc- 47 turno motu terrae, quo improvisior graviorque pestis fuit. Neque solitum in tali casu effugium subveniebat in aperta prorumpendi, quia deductis terris hauriebantur: sedisse immensos montes, visa in arduo, quae plana fuerint, effulsisse inter ruinam ignes memorant. 5 Asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiae traxit: nam centies sestertium pollicitus Caesar, et quantum aerario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo

proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aege-
10 atas, Apollonidenses, quique Mosteni aut Macedones Hyrcani vo-
cantur, et Hierocaesariam, Myrinam, Cymen, Tmolum levare idem
in tempus tributis mittique ex senatu placuit, qui praesentia spec-
taret refoveretque. Delectus est M. Ateius e praetoriis, ne con-
sulari obtinente Asiam aemulatio inter pares et ex eo impedimen-
15 tum oreretur.

48 Magnificam in publicum largitionem auxit Caesar haud minus
grata liberalitate, quod bona Aemiliae Musae, locupletis intestatae,
petita in fiscum, Aemilio Lepido, cuius e domo videbatur, et Pan-
tulei, divitis equitis Romani, hereditatem, quamquam ipse heres in
5 parte legeretur, tradidit M. Servilio, quem prioribus neque suspec-
tis tabulis scriptum compererat, nobilitatem utriusque pecunia iu-
vandam praefatus. Neque hereditatem cuiusquam adiit, nisi cum
amicitia meruisset: ignotos et aliis infensos eoque principem nun-
cupantes procul arcebat. Ceterum ut honestam innocentium pau-
10 pertatem levavit, ita prodigos et ob flagitia egentes, Vibidium
Virronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sul-
lam, Q. Vitellium movit senatu aut sponte cedere passus est.

49 Isdem temporibus deum aedes vetustate aut igni abolitas
coeptasque ab Augusto dedicavit, Libero Liberaeque et Cereri
iuxta circum maximum, quam A. Postumius dictator voverat,
eodemque in loco aedem Florae ab Lucio et Marco Publiciis aedi-
5 libus constitutam, et Iano templum, quod apud forum holitorium
C. Duilius struxerat, qui primus rem Romanam prospere mari
gessit triumphumque navalem de Poenis meruit. Spei aedes a
Germanico sacratur; hanc A. Atilius voverat eodem bello.

50 Adolescebat interea lex maiestatis; et Appuleiam Varillam,
sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus divum Au-
gustum ac Tiberium et matrem eius inlusisset Caesarique conexa
adulterio teneretur, maiestatis delator arcessebat. De adulterio
5 satis caveri lege Iulia visum: maiestatis crimen distingui Caesar
postulavit damnarique, si qua de Augusto irreligiose dixisset; in
se iacta nolle ad cognitionem vocari. Interrogatus a consule, quid
de iis censeret, quae de matre eius locuta secus argueretur, reti-
cuit; dein proximo senatus die illius quoque nomine oravit, ne
10 cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent. Liberavit-

que Appuleiam lege maiestatis: adulterii graviolem poenam deprecatus, ut exemplo maiorum propinquis suis ultra ducentissimum lapidem removeretur suasit; adultero Manlio Italia atque Africa interdictum est.

De praetore in locum Vipstani Galli, quem mors abstulerat, **51** subrogando certamen incessit. Germanicus atque Drusus, nam etiam tum Romae erant, Haterium Agrippam propinquum Germanici fovebant: contra plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod lex iubebat. Laetabatur Tiberius, **5** cum inter filios eius et leges senatus disceptaret: victa est sine dubio lex, sed neque statim et paucis suffragiis, quomodo etiam cum valerent leges, vincebantur.

Eodem anno coeptum in Africa bellum, duce hostium Tac- **52** farinate. Is natione Numida, in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, vagos primum et latrociniis suetos ad praedam et raptus congregare, dein more militiae per vexilla et turmas componere, postremo non inconditae turbae sed Musula- **5** miorum dux haberi. Valida ea gens et solitudinibus Africae propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma Maurosque accolae in bellum traxit: dux et his, Mazippa. Divisusque exercitus, ut Tacfarinas lectos viros et Romanum in modum armatos castris attineret, disciplina et imperiis suesceret, Mazippa levi **10** cum copia incendia et caedes et terrorem circumferret. Compulerantque Cinithios, haud spernendam nationem, in eadem, cum Furius Camillus, pro consule Africae, legionem, et quod sub signis sociorum, in unum conductos ad hostem duxit, modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares; sed nihil **15** aeque cavebatur, quam ne bellum metu eluderent: spe victoriae inducti sunt, ut vincerentur. Igitur legio medio, leves cohortes duaeque alae in cornibus locantur; nec Tacfarinas pugnam detrectavit. Fusi Numidae, multosque post annos Furio nomini partum decus militiae; nam post illum recipatorem urbis filium- **20** que eius Camillum penes alias familias imperatoria laus fuerat, atque hic, quem memoramus, bellorum expers habebatur. Eo pronior Tiberius res gestas apud senatum celebravit; et decrevere patres triumphalia insignia, quod Camillo ob modestiam vitae impune fuit.

53 Sequens annus Tiberium tertio, Germanicum iterum consules habuit; sed eum honorem Germanicus iniit apud urbem Achaiae Nicopolim, quo venerat per Illyricam oram, viso fratre Druso in Delmatia agente, Hadriatici ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus. Igitur paucos dies insumpsit reficiendae classi; simul sinus Actiaca victoria inclitos et sacratas ab Augusto manubias castraque Antonii cum recordatione maiorum suorum adiit: namque ei, ut memoravi, avunculus Augustus, avus Antonius erant, magnaue illic imago tristium laetorumque. Hinc ventum Athenas, 10 foederique sociae et vetustae urbis datum, ut uno lictore uteretur. Excepere Graeci quaesitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaque praeferentes, quo plus dignationis adulatio haberet.

54 Petita inde Euboea transmisit Lesbum, ubi Agrippina novissimo partu Iuliam edidit; tum extrema Asiae Perinthumque ac Byzantium, Thraecias urbes, mox Propontidis angustias et os Ponticum intrat, cupidine veteres locos et fama celebratos noscendi; pariter- 5 que provincias internis certaminibus aut magistratuum iniuriis fessas refovebat. Atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem obvii aquilones depulere. Igitur adito Illo quaeque ibi varietate fortunae et nostri origine veneranda, relegit Asiam adpellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. Non 10 femina illic, ut apud Delphos, sed certis e familiis et ferme Mileto accitus sacerdos numerum modo consultantium et nomina audit; tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerumque litterarum et carminum edit responsa versibus compositis super rebus, quas quis mente concepit. Et ferebatur Germanico 15 per ambages, ut mos oraculis, maturum exitium cecinisse.

55 At Cn. Piso, quo properantius destinata inciperet, civitatem Atheniensium turbido incessu exterritam oratione saeva increpat, oblique Germanicum perstringens, quod contra decus Romani nominis non Athenienses tot cladibus extinctos, sed colluviem illam 5 nationum comitate nimia coluisset: hos enim esse Mithridatis adversus Sullam, Antonii adversus divum Augustum socios. (Etiam vetera obiectabat, quae in Macedones improspere, violenter in suos fecissent, offensus urbi propria quoque ira, quia Theophilum quendam Areo iudicio falsi damnatum precibus suis non concederent. 10 Exin navigatione celeri per Cycladas et compendia maris adsequi-

tur Germanicum apud insulam Rhodum, haud nescium, quibus insectationibus petitus foret: sed tanta mansuetudine agebat, ut, cum orta tempestas raperet in abrupta possetque interitus inimici ad casum referri, miserit triremis, quarum subsidio discrimini eximeretur. Neque tamen mitigatus Piso, et vix diei moram per-¹⁵ pessus linquit Germanicum praevenitque. Et postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu, infimos manipularium iuvando, cum veteres centuriones, severos tribunos demoveret locaque eorum clientibus suis vel deterrimo cuique attribueret, desidi-²⁰ diam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis provectus est, ut sermone vulgi parens legionum haberetur. Nec Plancina se intra decora feminis tenebat, sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse, in Agrippinam, in Germanicum contumelias iacere, quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quod²⁵ haud invito imperatore ea fieri occultus rumor incedebat. Nota haec Germanico, sed praeverti ad Armenios instantior cura fuit.

Ambigua gens ea antiquitus hominum ingeniis et situ terra-⁵⁶ rum, quoniam nostris provinciis late praetenta penitus ad Medos porrigitur; maximisque imperiis interiecti et saepius discordes sunt, adversus Romanos odio et in Parthum invidia. Regem illa tempestate non habebant, amoto Vonone; sed favor nationis inclina-⁵ bat in Zenonem, Polemonis regis Pontici filium, quod is prima ab infantia instituta et cultum Armeniorum aemulatus, venatu epulis, et quae alia barbari celebrant, procures plebemque iuxta devinxerat. Igitur Germanicus in urbe Artaxata approbantibus nobilibus, circumfusa multitudine, insigne regum capiti eius im-¹⁰ posuit. Ceteri venerantes regem Artaxiam consalutavere, quod illi vocabulum indiderant ex nomine urbis. At Cappadoces in formam provinciae redacti Q. Veranium legatum acceperunt; et quaedam ex regiis tributis deminuta, quo mitius Romanum imperium speraretur. Commagenis Q. Servaeus praeponitur, tum primum¹⁵ ad ius praetoris translatis.

Cunctaque socialia prospere composita non ideo laetum Ger-⁵⁷ manicum habebant ob superbiam Pisonis, qui iussus partem legionum ipse aut per filium in Armeniam ducere utrumque neglexerat. Cyrrhi demum apud hiberna decimae legionis convenere, firmato

5 vultu, Piso adversus metum, Germanicus, ne minari crederetur; et erat, ut rettuli, clementior, sed amici accendendis offensionibus callidi intendere vera, adgerere falsa ipsumque et Plancinam et filios variis modis criminari. Postremo paucis familiarium adhibitis sermo coeptus a Caesare, qualem ira et dissimulatio gignit, 10 responsum a Pisone precibus contumacibus; discesserantque apertis odiis. Post quae rarus in tribunali Caesaris Piso, et si quando adsideret, atrox ac dissentire manifestus. Vox quoque eius audita est in convivio, cum apud regem Nabataeorum coronae aureae magno pondere Caesari et Agrippinae, leves Pisoni et ceteris offerrentur: principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari; 15 abiecitque simul coronam et multa in luxum addidit, quae Germanico, quamquam acerba, tolerabantur tamen.

58 Inter quae ab rege Parthorum Artabano legati venere. Miserat amicitiam ac foedus memoraturos, et cupere novari dextras, daturumque honori Germanici, ut ripam Euphratis accederet: petere interim, ne Vonones in Syria haberetur neu proceres gentium 5 propinquis nuntiis ad discordias traheret. Ad ea Germanicus de societate Romanorum Parthorumque magnifice, de adventu regis et cultu sui cum decore ac modestia respondit. Vonones Pompeiopolim Ciliciae maritimam urbem amotus est: datum id non modo precibus Artabani sed contumeliae Pisonis, cui gratissimus 10 erat ob plurima officia et dona, quibus Plancinam devinxerat.

59 M. Silano L. Norbano consulibus Germanicus Aegyptum proficiscitur cognoscendae antiquitatis; sed cura provinciae praetendebatur, levavitque apertis horreis pretia frugum multaque in vulgum grata usurpavit: sine milite incedere, pedibus intectis et pari cum 5 Graecis amictu, P. Scipionis aemulatione, quem eadem factitavisse apud Siciliam, quamvis flagrante adhuc Poenorum bello, accepimus. Tiberius cultu habituque eius lenibus verbis perstricto, acerrime increpuit, quod contra instituta Augusti non sponte principis Alexandriam introisset. Nam Augustus inter alia dominationis 10 arcana, vetitis nisi permissu ingredi senatoribus aut equitibus Romanis inlustribus, seposuit Aegyptum, ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam claustraque terrae ac maris quamvis levi praesidio adversus ingentes exercitus insedisset.

60 Sed Germanicus nondum comperto profectionem eam incusari

Nilo subvehebatur, orsus oppido a Canopo. Condidere id Spartani ob sepultum illic rectorem navis Canopum, qua tempestate Menelaus Graeciam repetens diversum ad mare terramque Libyam deiectus. Inde proximum amnis os dicatum Herculi, quem indigenae ortum apud se et antiquissimum perhibent, eosque, qui postea pari virtute fuerint, in cognomentum eius adscitos; mox visit veterum Thebarum magna vestigia. Et manebant structis molibus litterae Aegyptiae, priorem opulentiam complexae; iussusque e senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat: habitasse quondam septingenta milia aetate militari, atque eo cum exercitu regem Rhamsen Libya Aethiopia Medisque et Persis et Bactriano ac Scythia potitum, quasque terras Syri Armenique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc Lycium ad mare imperio tenuisse. Legebantur et indicta gentibus tributa, pondus argenti et auri, numerus armorum equorumque et dona templis ebur atque odores, quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet, haud minus magnifica, quam nunc vi Parthorum aut potentia Romana iubentur.

Ceterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum praecipua fuere Memnonis saxeae effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens, disiectasque inter et vix pervias arenas instar montium eductae pyramides certamine et opibus regum, lacusque effossa humo, superfluentis Nili receptacula, atque alibi angustiae et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis. Exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii, quod nunc rubrum ad mare patescit.

Dum ea aestas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quaesivit inliciens Germanos ad discordias, utque fracto iam Maroboduo usque in exitium insisteretur. Erat inter Gotones nobilis iuvenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, sed tunc dubiis rebus eius ultionem ausus. Is valida manu fines Marcomanorum ingreditur corruptisque primoribus ad societatem irrumpit regiam castellumque iuxta situm. Veteres illic Sueborum praedae, et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti, quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat.

63 Maroboduus undique deserto non aliud subsidium quam misericordia Caesaris fuit. Transgressus Danuvium, qua Noricam provinciam praefluit, scripsit Tiberio non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunae: nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocantibus Romanam amicitiam praetulisse. Responsum a Caesare, tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret: sin rebus eius aliud conduceret, abiturum fide, qua venisset. Ceterum apud senatum disseruit non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum aut Antiochum populo Romano perinde metuendos fuisse. Exstat oratio, qua magnitudinem viri, violentiam subiectarum ei gentium, et quam propinquus Italiae hostis, suaque in destruendo eo consilia extulit. Et Maroboduus quidem Ravennae habitus, si quando insolescerent Suebi, quasi rediturus in regnum ostentabatur, sed non excessit Italia per duodeviginti annos consenuitque multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupidinem. Idem Catualdae casus neque aliud perfugium: pulsus haud multo post Hermundurorum opibus et Vibilio duce, receptusque Forum Iulium, Narbonensis Galliae coloniam, mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turberent, Danuvium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum.

64 Simul nuntiato regem Artaxian Armeniis a Germanico datum, decrevere patres, ut Germanicus atque Drusus ovantes urbem introirent. Structi et arcus circum latera templi Martis Ultoris cum effigie Caesarum, laetiore Tiberio, quia pacem sapientia firmaverat, quam si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporim quoque, Thraeciae regem, astu adgreditur. Omnem eam nationem Rhoemetalces tenuerat; quo defuncto Augustus partem Thraecum Rhescuporidi, fratri eius, partem filio Cotyi permisit. In ea divisione arva et urbes et vicina Graecis Cotyi, quod incultum, ferox, adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit: ipsorumque regum ingenia, illi mite et amoenum, huic atrox, avidum et societatis impatiens erat. Sed primo subdola concordia egere: mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data et resistenti vim facere, cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat; enimvero audita mutatione principis immittere latronum globos, excindere castella, causas bello.

Nihil aequae Tiberium anxium habebat, quam ne composita **65** turbarentur. Deligit centurionem, qui nuntiaret regibus, ne armis disceptarent; statimque a Cotye dimissa sunt, quae paraverat auxilia. Rhescuporis ficta modestia postulat, eundem in locum coiretur: posse de controversiis colloquio transigi. Nec diu dubi- ⁵ tatum de tempore, loco, dein condicionibus, cum alter facilitate, alter fraude cuncta inter se concederent acciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, foederi convivium adicit, tractaque in multam noctem laetitia per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn et, postquam dolum intellexerat, sacra regni, eiusdem familiae ¹⁰ deos et hospitalis mensas obtestantem catenis onerat. Thraeciaque omni potitus scripsit ad Tiberium structas sibi insidias, praeventum insidiatorem; simul bellum adversus Bastarnas Scythasque praetendens novis peditum et equitum copiis sese firmabat. Mol- ¹⁵ liter rescriptum: si fraus abesset, posse eum innocentiae fidere; ceterum neque se neque senatum nisi cognita causa ius et iniuriam discreturos: proinde tradito Cotye veniret transferretque invidiam criminis.

Eas litteras Latinus Pandusa, pro praetore Moesiae, cum **66** militibus, quis Cotys traderetur, in Thraeciam misit. Rhescuporis inter metum et iram cunctatus maluit patrati quam incepti facinoris reus esse: occidi Cotyn iubet mortemque sponte sumptam ementitur. Nec tamen Caesar placitas semel artes mutavit, sed ⁵ defuncto Pandusa, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum, veterem stipendiis et arta cum rege amicitia eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maxime Moesiae praefecit.

Flaccus in Thraeciam transgressus per ingentia promissa **67** quamvis ambiguum et scelera sua reputantem perpulit, ut praesidia Romana intraret. Circumdata hinc regi specie honoris valida manus, tribunique et centuriones monendo suadendo, et quanto longius abscedebatur, apertiore custodia, postremo gnarum neces- ⁵ sitatis in urbem traxere. Accusatus in senatu ab uxore Cotyis damnatur, ut procul regno teneretur. Thraecia in Rhoemetalcen filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis dividitur; iisque nondum adultis Trebellenus Rufus praetura functus datur, qui regnum interim tractaret, exemplo, quo ¹⁰

maiores M. Lepidum Ptolemaei liberis tutorem in Aegyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam devectus atque illic fugam temptans an ficto crimine interficitur.

68 Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoravi, corruptis custodibus effugere ad Armenios, inde Albanos Heniochosque et consanguineum sibi regem Scytharum conatus est. Specie venandi omissis maritimis locis avia saltuum petivit, mox
5 pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cuius pontes accolae ruperant audita regis fuga; neque vado penetrari poterat. Igitur in ripa fluminis a Vibio Frontone, praefecto equitum, vincitur, mox Remmius evocatus, priori custodiae regis appositus, quasi per iram gladio eum transigit: unde maior fides conscientia sceleris
10 et metu indicii mortem Vononi inlatam.

69 At Germanicus Aegypto remeans cuncta, quae apud legiones aut urbes iusserat, abolita vel in contrarium versa cognoscit: hinc graves in Pisonem contumeliae, nec minus acerba, quae ab illo in
Caesarem temptabantur. Dein Piso abire Syria statuit; mox ad-
5 versa Germanici valetudine detentus, ubi recreatum accepit vota-que pro incolumitate solvebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatus, festam Antiochensium plebem per lictores proturbat. Tum Seleuciam degreditur, opperiens aegritudinem, quae rursum Germanico acciderat. Saevam vim morbi augebat persuasio veneni
10 a Pisone accepti; et reperiiebantur solo ac parietibus erutae humanorum corporum reliquiae, carmina et devotiones et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semusti cineres ac tabe obliti aliaque malefica, quis creditur animas numinibus infernis sacrari. Simul missi a Pisone incusabantur ut valetudinis adversa rimantes.

70 Ea Germanico haud minus ira quam per metum accepta: si limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis inimicorum foret, quid deinde miserrimae coniugi, quid infantibus liberis even-
tuum? lenta videri veneficia: festinare et urgere, ut provinciam,
5 ut legiones solus habeat; sed non usque eo defectum Germanicum, neque praemia caedis apud interfectorem mansura. Com-ponit epistulas, quis amicitiam ei renuntiabat; addunt plerique iussum provincia decedere. Nec Piso moratus ultra navis solvit, moderabaturque cursui, quo propius regrederetur, si mors Ger-
10 manici Syriam aperuisset.

Caesar paulisper ad spem erectus, dein fesso corpore, ubi 71
finis aderat, adsistentes amicos in hunc modum adloquitur: „si
fato concederem, iustus mihi dolor etiam adversus deos esset, quod
me parentibus liberis patriae intra iuventam praemature exitu
raperent, nunc scelere Pisonis et Plancinae interceptus ultimas 5
preces pectoribus vestris relinquo: referatis patri ac fratri, quibus
acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis circumventus miserrimam
vitam pessima morte finierim. Si quos spes meae, si quos pro-
pinquus sanguis, etiam quos invidia erga viventem movebat, in-
lacrimabunt quondam florentem et tot bellorum superstitem mu- 10
liebri fraude cecidisse. Erit vobis locus querendi apud senatum,
invocandi leges: non hoc praecipuum amicorum munus est, pro-
sequi defunctum ignavo questu, sed, quae voluerit, meminisse, quae
mandaverit, exsequi. Flebunt Germanicum etiam ignoti: vindica-
bitis vos, si me potius quam fortunam meam fovebatis. Ostendite 15
populo Romano divi Augusti neptem eandemque coniugem meam,
numerate sex liberos: misericordia cum accusantibus erit, fingenti-
busque scelesta mandata aut non credent homines aut non igno-
scent.“ Iuravere amici, dextram morientis contingentes, spiritum
ante quam ultionem amissuros.

20

Tum ad uxorem versus per memoriam sui, per communes 72
liberos oravit: exueret ferociam, saevienti fortunae submitteret
animum, neu regressa in urbem aemulatione potentiae validiores
irritaret. Haec palam et alia secreto, per quae ostendere crede-
batur metum ex Tiberio. Neque multo post exstinguitur, ingenti 5
luctu provinciae et circumiacentium populorum. Indoluere exterae
nationes regesque: tanta illi comitas in socios, mansuetudo in
hostes; visuque et auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem
et gravitatem summae fortunae retineret, invidiam et adrogan-
tiam effugerat.

10

Funus sine imaginibus et pompa per laudes ac memoriam 73
virtutum eius celebre fuit. Et erant, qui formam, aetatem, genus
mortis, ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, magni
Alexandri fati adaequarent: nam utrumque corpore decoro, ge-
nere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum in- 5
sidiis externas inter gentes occidisse; sed hunc mitem erga ami-
cos, modicum voluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse,

neque minus proeliatorem, etiamsi temeritas afuerit praepeditus-
que sit percultas tot victoriis Germanias servitio premere. Quod
10 si solus arbiter rerum, si iure et nomine regio fuisset, tanto
promptius adsecuturum gloriam militiae, quantum clementia, tem-
perantia, ceteris bonis artibus praestitisset. Corpus, antequam
cremaretur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturae
destinabatur, praetuleritne veneficii signa, parum constitit; nam
15 ut quis misericordia in Germanicum et praesumpta suspicione aut
favore in Pisonem pronior, diversi interpretantur.

74 Consultatum inde inter legatos, quique alii senatorum aderant,
quisnam Syriae praeficeretur. Et ceteris modice nisis, inter Vi-
bium Marsum et Cn. Sentium diu quaesitum: dein Marsus seniori
et acrius tendenti Sentio concessit. Isque infamem veneficiis ea
5 in provincia et Plancinae percaram nomine Martinam in urbem
misit, postulantibus Vitellio ac Veranio ceterisque, qui crimina et
accusationem tamquam adversus receptos iam reos instruebant.

75 At Agrippina, quamquam defessa luctu et corpore aegro, om-
nium tamen, quae ultionem morarentur, intolerans, adscendit clas-
sem cum cineribus Germanici et liberis, miserantibus cunctis, quod
femina nobilitate princeps, pulcherrimo modo matrimonio, inter
5 venerantis gratantisque adspici solita, tunc feralis reliquias sinu
ferret, incerta ultionis, anxia sui et infelici fecunditate fortunae
totiens obnoxia. Pisonem interim apud Coum insulam nuntius
adsequitur, excessisse Germanicum; quo intemperanter accepto
caedit victimas, adit templa, neque ipse gaudium moderans et
10 magis insolescente Plancina, quae luctum amissae sororis tum
primum laeto cultu mutavit.

76 Adfluebant centuriones monebantque prompta illi legionum
studia: repeteret provinciam non iure ablatam et vacuam. Igitur
quid agendum consultanti M. Piso filius properandum in urbem
censebat: nihil adhuc inextinguibile admissum, neque suspiciones
5 imbecillas aut inania famae pertimescenda. Discordiam erga Ger-
manicum odio fortasse dignam, non poena; et ademptione pro-
vinciae satis factum inimicis. Quod si regrederetur, obsistente
Sentio civile bellum incipi; nec duraturos in partibus centuriones
militesque, apud quos recens imperatoris sui memoria et penitus
10 infixus in Caesares amor praevaleret.

Contra Domitius Celer, ex intima eius amicitia, disseruit: 77
utendum eventu, Pisonem, non Sentium Syriae praepositum; huic
fasces et ius praetoris, huic legiones datas: si quid hostile ingruat,
quem iustius arma oppositurum — qui legati auctoritatem et pro-
pria mandata acceperit? Relinquendum etiam rumoribus tempus, 5
quo senescant: plerumque innocentes recenti invidiae impares. At
si teneat exercitum, augeat vires, multa, quae provideri non possint,
fortuito in melius casura. „An festinamus cum Germanici cineri-
bus adpellere, ut te inauditum et indefensum planctus Agrippinae
ac vulgus imperitum primo rumore rapiant? Est tibi Augustae 10
conscientia, est Caesaris favor, sed in occulto, et perisse Germani-
cum nulli iactantius maerent, quam qui maxime laetantur.“

Haud magna mole Piso, promptus ferocibus, in sententiam 78
trahitur, missisque ad Tiberium epistulis incusat Germanicum lu-
xus et superbiae: seque pulsum, ut locus rebus novis patefieret,
curam exercitus eadem fide, qua tenuerit, repetivisse. Simul Do-
mitium impositum triremi vitare litorum oram praeterque insulas 5
alto mari pergere in Syriam iubet. Concurrentes desertores per
manipulos componit, armat lixas traiectisque in continentem navi-
bus vexillum tironum in Syriam euntium intercipit, regulis Cili-
cum, ut se auxiliis iuvarent, scribit, haud ignavo ad ministeria
belli iuvene Pisone, quamquam suscipiendum bellum abnuisset. 10

Igitur oram Lyciae ac Pamphylicae praelegentes, obviis navi- 79
bus, quae Agrippinam vehebant, utrimque infensi arma primo ex-
pediere; dein mutua formidine non ultra iurgium processum est,
Marsusque Vibius nuntiavit Pisoni, Romam ad dicendam causam
veniret. Ille eludens respondit adfuturum, ubi praetor, qui de 5
veneficiis quaereret, reo atque accusatoribus diem prodixisset. In-
terim Domitius Laodiciam, urbem Syriae, adpulsus, cum hiberna
sextae legionis peteret, quod eam maxime novis consiliis idoneam
rebatur, a Pacuvio legato praevenitur. Id Sentius Pisoni per lit-
teras aperit monetque, ne castra corruptoribus, ne provinciam 10
bello temptet; quosque Germanici memores aut inimicis eius ad-
versos cognoverat, contrahit, magnitudinem imperatoris identidem
ingerens et rem publicam armis peti; ducitque validam manum
et proelio paratam.

Nec Piso, quamquam coepta secus cadebant, omisit tutissima 80

e praesentibus, sed castellum Ciliciae munitum admodum, cui nomen Celenderis, occupat; nam admixtis desertoribus et tirone nuper intercepto suisque et Plancinae servitiis auxilia Cilicum, 5 quae reguli miserant, in numerum legionis composuerat. Caesarisque se legatum testabatur provincia, quam is dedisset, arceri, non a legionibus, earum quippe accitu venire, sed a Sentio privatum odium falsis criminibus tegente: consisterent in acie, non pugnaturis militibus, ubi Pisonem ab ipsis parentem quondam 10 appellatum, si iure ageretur, potiolem, si armis, non invalidum vidissent. Tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo et derupto: nam cetera mari cinguntur. Contra veterani ordinibus ac subsidiis instructi: hinc militum, inde locorum asperitas, sed non animus, non spes, ne tela quidem nisi agrestia 15 aut subitum *in* usum properata. Ut venire in manus, non ultra dubitatum, quam dum Romanae cohortes in aequum eniterentur: vertunt terga Cilices seque castello claudunt.

81 Interim Piso classem haud procul opperientem appugnare frustra temptavit; regressusque et pro muris, modo semet adflitando, modo singulos nomine ciens, praemiis vocans, seditionem coeptabat adeoque commoverat, ut signifer legionis sextae signum 5 ad eum transtulerit. Tum Sentius occanere cornua tubasque et peti aggerem, erigi scalas iussit ac promptissimum quemque succedere, alios tormentis hastas saxa et faces ingerere. Tandem victa pertinacia Piso oravit, ut traditis armis maneret in castello, dum Caesar, cui Syriam permetteret, consulitur. Non receptae 10 condiciones, nec aliud quam naves et tutum in urbem iter concessum est.

82 At Romae, postquam Germanici valetudo percrebuit cunctaque ut ex longinquo aucta in deterius adferebantur, dolor ira, et erumpebant questus: ideo nimirum in extremas terras relegatum, ideo Pisoni permissam provinciam; hoc egisse secretos Augustae cum 5 Plancina sermones; vera prorsus de Druso seniores locutos: displicere regnantibus civilia filiorum ingenia, neque ob aliud interceptos, quam quia populum Romanum aequo iure complecti red-dita libertate agitaverint. Hos vulgi sermones audita mors adeo incendit, ut ante edictum magistratum, ante senatus consultum 10 sumpto iustitio desererentur fora, clauderentur domus. Passim

silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem; et quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis mae-
rebant. Forte negotiatores, vivente adhuc Germanico Syria egressi,
laetiora de valetudine eius attulere: statim credita, statim vulgata
sunt; ut quisque obviis, quamvis leviter audita in alios atque 15
illi in plures cumulata gaudio transferunt; cursant per urbem,
moliuntur templorum fores; iuvat credulitatem nox et promptior
inter tenebras adfirmatio. Nec obstitit falsis Tiberius, donec tem-
pore ac spatio vanescerent: et populus quasi rursum ereptum
acrius doluit. 20

Honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, 83
reperiti decretique: ut nomen eius Saliari carmine caneretur; sedes
curules sacerdotum Augustalium locis superque eas querceae co-
ronae statuerentur; ludos circenses eburna effigies praeiret, neve
quis flamen aut augur in locum Germanici nisi gentis Iuliae 5
crearetur. Arcus additi Romae et apud ripam Rheni et in monte
Syriae Amano, cum inscriptione rerum gestarum ac mortem ob
rem publicam obisse; sepulcrum Antiochiae, ubi crematus, tri-
bunal Epidaphnae, quo in loco vitam finierat. Statuarum loco-
rumve, in quis coleretur, haud facile quis numerum inierit. Cum 10
censeretur clipeus auro et magnitudine insignis inter auctores elo-
quentiae, adseveravit Tiberius solitum paremque ceteris dicaturum:
neque enim eloquentiam fortuna discerni, et satis inlustre, si ve-
teres inter scriptores haberetur. Equester ordo cuneum Germanici
appellavit, qui iuniorum dicebatur, instituitque, uti turmae idibus 15
Iuliis imaginem eius sequerentur. Pleraque manent: quaedam
statim omissa sunt aut vetustas oblitteravit.

Ceterum recenti adhuc maestitia soror Germanici Livia, nupta 84
Druso, duos virilis sexus simul enixa est. Quod rarum laetumque
etiam modicis penatibus tanto gaudio principem adfecit, ut non
temperaverit, quin iactaret apud patres, nulli ante Romanorum
eiusdem fastigii viro geminam stirpem editam. Nam cuncta, etiam 5
fortuita, ad gloriam vertebat. Sed populo tali in tempore id quo-
que dolorem tulit, tamquam auctus liberis Drusus domum Ger-
manici magis urgeret.

Eodem anno gravibus senatus decretis libido feminarum coer- 85
cita, cautumque, ne quaestum corpore faceret, cui avus aut pater

aut maritus eques Romanus fuisset: nam Vistilia, praetoria familia genita, licentiam stupri apud aediles vulgaverat, more inter veteres
5 recepto, qui satis poenarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant. Exactum et a Titidio Labeone, Vistiliae marito, cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset. Atque illo praetendente sexaginta dies ad consultandum datos necdum praeterisse, satis visum de Vistilia statuere; eaque in insulam Seriphon abdita est. Actum et de sacris Aegyptiis Iudaicisque
10 pellendis, factumque patrum consultum, ut quattuor milia libertini generis ea superstitione infecta, quis idonea aetas, in insulam Sardiniam veherentur, coercendis illic latrociniis, et, si ob gravitatem caeli interissent, vile damnum; ceteri cederent Italia, nisi certam
15 ante diem profanos ritus exuissent.

86 Post quae rettulit Caesar capiendam virginem in locum Oc-
ciae, quae septem et quinquaginta per annos summa sanctimonia Vestalibus sacris praesederat; egitque grates Fonteio Agrippae et Domitio Pollioni, quod offerendo filias de officio in rem publicam
5 certarent. Praelata est Pollionis filia, non ob aliud, quam quod mater eius in eodem coniugio manebat; nam Agrippa discidio domum imminuerat. Et Caesar quamvis posthabitam decies sestertii dote solatus est.

87 Saevitiam annonae incusante plebe statuit frumento pretium, quod emptor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios. Neque tamen ob ea parentis patriae delatum et antea vocabulum adsumpsit, acerbeque increpuit eos,
5 qui divinas occupationes ipsumque dominum dixerant. Unde angusta et lubrica oratio sub principe, qui libertatem metuebat, adulationem oderat.

88 Reperio apud scriptores senatoresque eorundem temporum Adgandestrii, principis Chattorum, lectas in senatu litteras, quibus mortem Arminii promittebat, si patrandae neci venenum mitteretur, responsumque esse, non fraude neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostes suos ulcisci. Qua gloria aequabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant prodiderantque. Ceterum Arminius abscedentibus Romanis et pulso Maroboduo regnum adfectans libertatem popularium adversam habuit, petitusque armis cum

varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haud 10
dubie Germaniae, et qui non primordia populi Romani, sicut alii
reges ducesque, sed florentissimum imperium laccessierit, proeliis
ambiguus, bello non victus. Septem et triginta annos vitae,
duodecim potentiae explevit, caniturque adhuc barbaras apud
gentes, Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur, 15
Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus recentium
incuriosi.

Schulausgaben

griechischer und lateinischer Klassiker

mit deutschen erklärenden Anmerkungen
in zwei Ausgaben:

- a) mit Anmerkungen *unter dem Text*,
b) Text und Anmerkungen *in besonderen Heften*.

P r e i s e.

Gesamt- Ausg. <i>M</i> <i>g</i>	Text apart. <i>M</i> <i>g</i>	Komm. apart. <i>M</i> <i>g</i>
---------------------------------------	-------------------------------------	--------------------------------------

A. Griechische Klassiker.

Demosthenes, Ausgewählte Reden. Von J. Sörgel.			
1. Bd.: Die drei olynthischen Reden und die erste Rede gegen Philipp. 5. Aufl., von A. Deuerling	1 20	— 40	— 80
2. Bd.: Rede über den Frieden. Zweite Rede gegen Philipp. Rede über die Angelegenheiten im Chersones. Dritte Rede gegen Philipp. 3. Aufl., von A. Deuerling	1 80	— 40	1 40
Euripides, Medea. Von S. Mekler			
— Iphigenie in Taurien. Von S. Mekler	1 20	— 40	— 80
Herodotos. Von J. Sitzler.			
6. Buch	1 60	— 40	1 20
7. Buch. 2. Aufl.	2 —	— 60	1 40
8. Buch	1 30	— 40	— 90
9. Buch	1 30	— 40	— 90
Auswahl aus Herodot. Der ionische Aufstand und die Perserkriege.			
Für den Schulgebrauch bearbeitet von Prof. Dr. J. Sitzler.			
Erste Abteilung: Text	} gebunden: <i>M</i> 4. 20		
Zweite Abteilung: Kommentar			
Homer, Ilias. Von G. Stier.			
1. Heft: Gesang 1—3	1 50	— 40	1 10
2. Heft: Gesang 4—6	1 50	— 40	1 10
3. Heft: Gesang 7—9	1 50	— 40	1 10
4. Heft: Gesang 10—12	1 50	— 40	1 10
5. Heft: Gesang 13—15	1 50	— 40	1 10
6. Heft: Gesang 16—18	1 50	— 40	1 10
7. Heft: Gesang 19—21	1 —	— 40	— 60
8. Heft: Gesang 22—24	1 50	— 40	1 10
Anhang: Wörterbuch der Eigennamen	1 —		
Homer, Odyssee. Von F. Weck.			
1. Heft: Gesang 1—3	1 —	— 30	— 70
2. Heft: Gesang 4—6	1 —	— 30	— 70
3. Heft: Gesang 7—9	1 —	— 40	— 60
4. Heft: Gesang 10—12	1 20	— 40	— 80

				P r e i s e.		
				Gesamt- Ausg. <i>M</i> ♂	Text apart. <i>M</i> ♂	Komm. apart. <i>M</i> ♂
Homer, Odyssee. Von F. Weck.						
5. Heft: Gesang 13—15				1 20	— 40	— 80
6. Heft: Gesang 16—18				1 20	— 40	— 80
7. Heft: Gesang 19—21				1 20	— 40	— 80
8. Heft: Gesang 22—24				1 20	— 40	— 80
Lysias, Ausgewählte Reden. Von W. Kocks.						
1. Band (Rede 7, 12, 13, 16, 19)				1 50	— 40	1 10
2. Band (Rede 21—25, 28, 30—33)				1 50	— 40	1 10
Plato, Ausgewählte Schriften. Von H. Bertram.						
1. Bd.: Apologie des Sokrates und Kriton. 3. Aufl.				1 —	— 40	— 60
2. Bd.: Protagoras. 2. Aufl.				1 —	— 40	— 60
3. Bd.: Laches				— 60	— 20	— 40
4. Bd.: Euthyphron				— 60	— 20	— 40
Plutarch. Von R. Paukstadt.						
— Brutus.				1 30	— 40	— 90
— Themistokles.				1 20	— 40	— 80
Sophokles, Antigone. Von G. Kern. 3. Aufl.				1 —	— 40	— 60
— König Ödipus. Von G. Kern. 2. Aufl.				1 —	— 40	— 60
— Ödipus auf Kolonos. Von Fr. Sartorius.				— 80		
— Elektra. Von G. H. Müller. 2. Aufl.				1 20	— 40	— 80
— Philoktetes. Von G. H. Müller				1 —	— 40	— 60
— Ajax. Von R. Paehler				1 50	— 40	1 10
Thukydides. Von J. Sitzler.						
Buch 1				2 10	— 60	1 50
Buch 2				1 80	— 60	1 20
Buch 6				1 20	— 40	— 80
Buch 7				1 80	— 40	1 40
Xenophon, Anabasis. Von R. Hansen.						
1. Bd.: Buch 1 u. 2. 4. Aufl.				1 20	— 40	— 80
2. Bd.: Buch 3—5. 3. Aufl.				1 20	— 40	— 80
3. Bd.: Buch 6 u. 7. 2. Aufl.				1 20	— 40	— 80
— Hellenika. Von R. Grosser.						
1. Bd.: Buch 1 u. 2				1 20	— 40	— 80
2. Bd.: Buch 3 u. 4				1 20	— 40	— 80
3. Bd.: Buch 5—7				2 10	— 90	1 20
Xenophons Hellenika. Ausgewählte Abschnitte. Nach der Ausgabe R. Grossers neubearbeitet von C. Polthier.						
Erste Abteilung: Text				} gebunden: <i>M</i> 2. 80		
Zweite Abteilung: Kommentar						
— Memorabilien. Von E. Weissenborn.						
1. Bd.: Buch 1 u. 2. 2. Aufl.				1 20	— 40	— 80
2. Bd.: Buch 3 u. 4				1 20	— 40	— 80

B. Lateinische Klassiker.

Caesar, De bello Gallico. Von R. Menge.						
1. Bd.: Buch 1—3. 7. Aufl.				1 30	— 40	— 90
2. Bd.: Buch 4—6. 7. Aufl.				1 30	— 40	— 90
3. Bd.: Buch 7 u. 8. 5. Aufl.				1 30	— 40	— 90
Anhang hierzu. 4. Aufl.				— 60		
— De bello civili. Von R. Menge.				2 40	— 80	1 60

		P r e i s e.		
		Gesamt- Ausg. <i>M</i> <i>℔</i>	Text apart. <i>M</i> <i>℔</i>	Komm. apart. <i>M</i> <i>℔</i>
Cicero	<i>Epistulae.</i>			
—	Epistulae selectae. Von P. Dettweiler. 2. Aufl.	2 25	— 75	1 50
	<i>Orationes</i>			
—	Pro Archia poeta. Von J. Strengé. 2. Aufl.	— 60	— 20	— 40
—	In Caecilium divinatio. Von K. Hachtmann	— 45	— 20	— 25
—	In Catilinam orationes IV. Von K. Hachtmann.			
	5. Aufl.	1 —	— 40	— 60
—	Pro Deiotaro. Von J. Strengé	— 60	— 20	— 40
—	De imperio Cn. Pompei sive pro lege Manilia. Von			
	A. Deuerling. 4. Aufl.	— 80	— 30	— 50
—	Pro Ligario. Von J. Strengé	— 60	— 20	— 40
—	Pro Milone. Von R. Bouterwek	1 20	— 30	— 90
—	Pro Murena. Von J. Strengé	— 75	— 30	— 45
—	Philippicae in M. Antonium I, II, VII. Von			
	J. Strengé	1 20	— 40	— 80
—	Pro Roscio Amerino. Von G. Landgraf. 3. Aufl.	1 —	— 40	— 60
—	Pro Sestio. Von R. Bouterwek	1 50	— 40	1 10
—	In Verrem lib. IV. Von K. Hachtmann.	1 30	— 40	— 90
—	In Verrem lib. V. Von K. Hachtmann	1 20	— 30	— 90
	<i>Opera philosophica.</i>			
—	Cato maior sive de senectute. Von H. Anz	— 90	— 30	— 60
—	Laelius sive de amicitia. Von A. Strelitz	1 —	— 30	— 70
—	de officiis libri tres. Von P. Dettweiler	2 25	— 75	1 50
—	Paradoxa. Von H. Anz	— 60	— 20	— 40
—	Somnium Scipionis. Von H. Anz	— 30	— 20	— 20
—	Tusculanae disputationes. Lib. I. II. Von L. W.			
	Hasper	1 20	— 40	— 80
—	Tusculanae disputationes. Lib. III. IV. V. Von			
	L. W. Hasper	1 20	— 60	— 60
	<i>Opera rhetorica</i>			
—	De oratore lib. I. Von R. Stölzle	1 50	— 40	1 10
Cornelius Nepos. Von W. Martens. 3. Aufl.		1 20	— 60	— 60
Horaz, Oden und Epoden. Von E. Rosenberg. 2. Aufl.		2 25	— 90	1 35
—	Satiren. Von K. O. Breithaupt	1 80	— 60	1 20
—	Episteln. Von H. S. Anton	2 10	— 60	1 50
Livius, Ab urbe condita				
Buch 1.	Von M. Heynacher. 2. Aufl.	1 —	— 40	— 60
Buch 2(—6).	Von Th. Klett. 2. Aufl.	1 30	— 40	— 90
Buch 8.	Von E. Ziegeler	1 —	— 40	— 60
Buch 9.	Von E. Ziegeler	1 10	— 40	— 70
Buch 21.	Von Fr. Luterbacher. 5. Aufl.	1 20	— 40	— 80
Buch 22.	Von Fr. Luterbacher. 3. Aufl.	1 20	— 40	— 80
Buch 23.	Von G. Egelhaaf. 2. Aufl., von J. Miller	1 20	— 40	— 80
Buch 29.	Von W. Wegehaupt	1 20	— 40	— 80
Buch 30.	Von W. Wegehaupt	1 —	— 40	— 60
Ovid, Metamorphosen. Von H. Magnus.				
1. Bd.: Buch 1—5.	2. Aufl.	1 80	— 60	1 20
2. Bd.: Buch 6—10		1 80	— 60	1 20
3. Bd.: Buch 11 —15		1 80	— 60	1 20
Anhang hierzu		— 60		

		P r e i s e.		
		Gesamt- Ausg. <i>M</i> &	Text apart. <i>M</i> &	Komm. apart. <i>M</i> &
Ovids Metamorphosen in Auswahl. Für die Schule. Ausgabe von Hugo Magnus.		Nach der gröfseren		
Erste Abteilung: Text		} gebunden: <i>M</i> 2. 80		
Zweite Abteilung: Kommentar				
Sallust. Von J. H. Schmalz.				
1. Bd.: Bellum Catilinae. 4. Aufl.		1 —	— 30	— 70
2. Bd.: De bello Iugurthino liber. 4. Aufl.		1 20	— 40	— 80
Seneca, Ausgew. moralische Briefe. Von G. Hefs.		1 80	— 60	1 20
Tacitus, Annalen. Von W. Pfitzner.				
1. Bd.: Buch 1 u. 2. 2. Aufl.		1 20	— 60	— 60
2. Bd.: Buch 3—6. 2. Aufl.		1 50	— 60	— 90
3. Bd.: Buch 11—13		1 20	— 60	— 60
4. Bd.: Buch 14—16		1 50	— 60	— 90
— Germania. Von G. Egelhaaf. 3. Aufl.		— 60	— 30	— 30
— Agricola. Von K. Knaut		— 80	— 30	— 50
— Dialogus. Von E. Wolff.		1 20	— 30	— 90
Vergil, Aeneis. Von O. Brosin.				
1. Bd.: Buch 1 u. 2. 5. Aufl. von L. Heitkamp		1 30	— 40	— 90
2. Bd.: Buch 3 u. 4. 3. Aufl.		1 30	— 40	— 90
3. Bd.: Buch 5 u. 6. 3. Aufl.		1 80	— 40	1 40
4. Bd.: Buch 7—9. 2. Aufl.		2 10	— 60	1 50
5. Bd.: Buch 10—12. Von O. Brosin u. L. Heitkamp		1 80	— 60	1 20
Anhang hierzu. 4. Aufl. von L. Heitkamp		— 30		
Anthologie aus den röm. Elegikern. I u. II.				
Von K. Peters.		à 1 50	— 50	1 —
Anm. Von den griechischen und lateinischen Autoren können auch Texte und Kommentare allein bezogen werden.				

Hilfsbücher für den altsprachlichen Unterricht.

Bachof, E., Griechisches Elementarbuch für Unter- und Obertertia. Zweite, auf Grund der Lehrpläne von 1892 gänzlich umgearbeitete Auflage		<i>M</i> 2. 40
Baumann, I., Platons Phaedon. Philosophisch erklärt		<i>M</i> 4. —
Ergebnisse des altsprachlichen Unterrichts. Eine Sammlung von Handbüchern für Lehrer des Griechischen und Lateinischen.		
Erster Band: Methodischer Lehrer-Kommentar zu Ovids Metamorphosen. Bearbeitet von Dr. Adolf Lange. 1. Heft: Buch I—V		<i>M</i> 4. —
Zweiter Band: Methodischer Lehrer-Kommentar zu Xenophons Anabasis. Bearbeitet von Dr. Reimer Hansen. 1. Heft: Buch I		<i>M</i> 3. —
Frigell, A., Prolegomena in T. Livii		
lib. XXII	<i>M</i> 1. 20	
lib. XXIII	<i>M</i> 1. 20	
Hansen, R., Wörterbuch zu Xenophons Anabasis und Hellenika.		
		<i>M</i> 1. 60. geb. <i>M</i> 2. —

- Hansen, R., Vokabeln und erste Präparation zu Xenophons Anabasis.
 1.—4. Heft: Buch I—IV à *M* —. 60
 5. Heft: Buch V *M* —. 40
- Historia philosophiae Graecae. Testimonia auctorum conlegerunt
 notisque instruxerunt H. Ritter et L. Preller. Editio septima,
 quam curaverunt Fr. Schulteis et W. Wellmann. *M* 10. —
- Kammer, E., Homerische Vers- und Formlehre *M* —. 80
- Köhler, E., Der Sprachgebrauch des Cornelius Nepos in der Kasussyntax.
M —. 80
- Kuhne, B., Neutestamentliches Wörterbuch (griech.-deutsch) *M* 1. —
- Martens, W., Alphabetisch-etymologisches Vocabular zu den Lebens-
 beschreibungen des Cornelius Nepos *M* —. 80
- Martens, W., und G. Rieger, Präparation zu den Lebensbeschreibungen
 des Cornelius Nepos. Heft I und II à *M* —. 50
 Heft III *M* —. 60
- Müller, E., Aufgaben zu lateinischen Stilübungen im Anschluß an Ciceros
 Rede für P. Sestius *M* —. 30
 „ Aufgaben zu lateinischen Stilübungen im Anschluß an Ciceros
 I. u. II. Philippische Rede *M* —. 40
- Netzker-Rademann, Deutsch-lateinisches Übungsbuch für Quarta im
 Anschluß an die Lektüre des Cornelius Nepos. . *M* 2. —
- Päpke, W., Präparation zu Caesars Bellum Gallicum.
 1. Heft: Buch I *M* —. 40
 2. Heft: Buch II *M* —. 35
 3. Heft: Buch III *M* —. 35
- Paetzolt, F., Lateinisches Übungsbuch im Anschluß an Caesars Gallischen
 Krieg. I. Teil: Buch I, cap. 1—29; Buch II—IV. 2. Aufl.
M 1. —
 II. Teil: Buch I, cap. 30—54; Buch V—VII. *M* 1. 25
- Peters, K., Schulwörterbuch zu Ovids sämtlichen Dichtungen *M* 2. 50
 „ Schulwörterbuch zu Virgils Aeneis *M* 2. 50
- Reuchlin, H., Regeln über die Behandlung der Dafs-Sätze im Lateinischen.
M 1. —
- Rosenberg, Die Lyrik des Horaz *M* 3. —
- Schmidt, K. E., Vocabeln und Phrasen zu Homers Odyssee.
 Heft I: 1. Gesang. 2. Aufl. *M* —. 60
 Heft II: 2. Gesang *M* —. 60
 Heft III: 3. Gesang *M* —. 60
 Heft IX: 9. Gesang *M* —. 60
- Schulze, E., Skizzen hellenischer Dichtkunst (Essais über Homer,
 Sophocles, Aristophanes u. a.) *M* 2. 40
- Sitzler, J., Präparation zu Herodot Buch VI in 2 Heften. kart. à *M* —. 50
 — Buch VIII. kart. *M* —. 80
- Tabellarisches Verzeichnis der hauptsächlichsten latein. Wörter von
 schwankender Schreibweise nach den neuesten Ergebnissen zu-
 sammengestellt. Ein Anhang zu jeder lateinischen Grammatik.
M —. 35
- Wagener, C., Hauptschwierigkeiten der lateinischen Formenlehre in alpha-
 betischer Reihenfolge *M* 2. —

- Weber, H., Griechische Elementar-Grammatik *M* 2. 40
 „ Lateinische Elementar-Grammatik.
 1. Formlehre. 2. Aufl. *M* 2. —
 2. Elemente der lateinischen Syntax.. . . . *M* 1. 60
 3. Elemente der lateinischen Darstellung *M* —. 80

Hilfsbücher für den Unterricht in Deutsch, Geschichte, Religion.

- Cremer, H., Biblisch-theologisches Wörterbuch der neutestamentlichen Gräcität. 8., vermehrte und verbesserte Auflage.
M 21. —, geb. *M* 24. —
- Goebel, S., Neutestamentliche Schriften, griechisch, mit kurzer Erklärung.
 1. Folge, enthaltend die älteren Briefe des Paulus. 2. Aufl.
M 7. —
 2. Folge, enthaltend die Briefe des Petrus und des Johannes.
M 3. 20
- Herbst, W., Hilfsbuch für die deutsche Litteraturgeschichte. In 7. Aufl. vollständig umgearbeitet von E. Brenning.
M 2. —, geb. *M* 2. 50
- „ Encyklopädie der neueren Geschichte. 46 Lieferungen à *M* 1. —
 „ Aus Schule und Haus. Populär-pädagog. Aufsätze. *M* 5. —
- Niebuhr, B. G., Griechische Heroengeschichten. An seinen Sohn erzählt. 11. Aufl., mit 4 Bildern von Fr. Preller. kart. *M* 1. 60
 — Dasselbe. Mit Anmerkungen zum Übersetzen ins Französische von E. Burtin. 3. Aufl. *M* 1. 20
- Perthes' Handlexikon für evangelische Theologen. Ein Nachschlagebuch für das Gesamtgebiet der wissenschaftlichen und praktischen Theologie. 30 Lieferungen à *M* 1. —. 3 Bde. à *M* 10. —; geb. à *M* 12. —
- Schultze, P. und M. Sorof, Neutestamentliche Schriften im Zusammenhang erläutert für höhere Schulen.
 1. Heft: Der Galaterbrief. Anhang: Leben des Paulus. *M* —. 40
 2. Heft: Das Evangelium des Markus *M* —. 80
- Theologisches Hilfslexikon, bearbeitet unter Leitung der Redaktion von Perthes' Handlexikon für evangelische Theologen. 2 Bände à *M* 12. —; geb. à *M* 14. —
- Werner, J., Dogmengeschichtliche Tabellen zu monarchianischen, trinitarischen und christologischen Streite. kart. . . . *M* —. 60
- Wessel, P., Lehrbuch der Geschichte **für die Quarta** höherer Lehranstalten. Griechische und römische Geschichte (bis zum Tode des Augustus). Anhang: Zeittafeln. *M* —. 80
 — Lehrbuch der Geschichte **für die mittleren Klassen** höherer Lehranstalten
 1. Teil: Deutsche Geschichte bis zum westfälischen Frieden. Anhang: Ausgeführte Zeittafeln *M* —. 80
 2. Teil: Deutsche Geschichte vom westfälischen Frieden bis zum Tode Kaiser Wilhelms I. Anhang: Ausgeführte Zeittafeln *M* 1. —
 — Lehrbuch der Geschichte **für die Ober-Secunda** höherer Lehranstalten. Das Altertum. Anhang: Ausgeführte Zeittafeln.
M 1. 40

- Wessel, P.**, Lehrbuch der Geschichte **für die Prima** höherer Lehranstalten. 1. Teil: Das Mittelalter. 2. Aufl. . . . *M* 2. —
 2. Teil: Die Neuzeit. *M* 2. 40
Whatelys Grundlagen der Rhetorik, von **G. Hildebrand**. . . *M* 4. —

Klassische deutsche Dichtungen mit kurzen Erklärungen.

Herausgegeben von **K. H. Keck**.

1. Bd.: Goethes „Hermann und Dorothea“. Herausgegeben von **K. H. Keck**. *M* 1. —
2. Bd.: Schillers „Wilhelm Tell“. Herausgeg. von **O. Kallsen** *M* 1. 20
3. Bd.: Goethes „Gedichte“. Auswahl von **Fr. Zimmermann** *M* 1. 40
4. Bd.: Klopstocks „Messias“ in ausgewählten Stücken von **R. Weitbrecht** *M* 1. 20
5. Bd.: Goethes „Iphigenie auf Tauris“. Herausgegeben von **K. H. Keck**. *M* 1. 20
6. Bd.: Goethes „Götz von Berlichingen“. Herausgegeben von **L. Bauer** *M* 1. 20
7. Bd.: Lessings „Emilia Galotti“. Herausgegeben von **E. R. Gast** *M* 1. 20
8. Bd.: Schillers „Wallensteins Tod“. Herausgegeben von **G. Kern** *M* 1. 80
9. Bd.: Vofs' „Luise“. Herausgegeben von **K. Bindel** . . . *M* 1. 40
10. Bd.: Goethes „Faust“. Herausgegeben von **L. W. Hasper** *M* 3. 60
11. Bd.: Goethes „Egmont“. Herausgegeben von **E. R. Gast** *M* 1. 20

Biographien zu der Sammlung klass. deutscher Dichtungen.

1. Bd.: Ernst Moritz Arndt, der deutsche Reichsherold. Biographie und Charakteristik von **G. Loesche** . . . *M* 1. —
2. Bd.: Ludwig Uhland als Dichter und Patriot von **H. Dederich** *M* 2. —
3. Bd.: Goethe nach Leben und Dichtung von **E. Brenning** *M* 2. 40

Geschichtswerke für Schule und Universität.

Busolt, G., Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaeroneia.

1. Band: Bis zur Begründung des Peloponnesischen Bundes. 2., vermehrte und völlig umgearbeitete Auflage *M* 12. —
2. Band: Die ältere attische Geschichte und die Perserkriege. 2., vermehrte und völlig umgearbeitete Auflage *M* 13. —
3. Band, 1. Teil: Die Pentekontaëtie *M* 10. —

Droysen, I. G., Geschichte Alexanders des Großen. Mit 5 Karten von **R. Kiepert**. (Schul-Ausg.) 4. Aufl. *M* 5. —; geb. *M* 6. —

- „ Vorlesungen über das Zeitalter der Freiheitskriege. 2. Aufl. 2 Bde. *M* 15. —

Droysen, I. G., Geschichte des Hellenismus. 3 Bände. 2. Aufl.		<i>M</i>	44. —
1. Bd.: Geschichte Alexanders d. Gr.	1. Halbbd.	<i>M</i>	7. —
	2. Halbbd.	<i>M</i>	7. —
2. Bd.: Geschichte der Diadochen.	1. Halbbd.	<i>M</i>	6. —
	2. Halbbd.	<i>M</i>	6. —
3. Bd.: Geschichte der Epigonen. Mit Register zum ganzen Werk	1. Halbbd.	<i>M</i>	8. —
	2. Halbbd.	<i>M</i>	10. —
Kittel, R., Geschichte der Hebräer.			
1. Halbband: Quellenkunde und Geschichte bis zum Tode Josuas		<i>M</i>	6. —
2. Halbband: Quellenkunde und Geschichte der Zeit bis zum babylonischen Exil		<i>M</i>	7. —
Niese, B., Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea.			
1. Teil: Geschichte Alexanders des Großen und seiner Nachfolger und der Westhellenen bis zum Jahre 281 v. Chr.		<i>M</i>	10. —
(2. und 3. Teil in Vorbereitung.)			
Schiller, H., Geschichte der römischen Kaiserzeit.			
1. Bd., 1. Abtl.: Von Cäsars Tod bis zur Erhebung Vespasians.		<i>M</i>	9. —
2. Abtl.: Von der Regierung Vespasians bis zur Erhebung Diokletians		<i>M</i>	9. —
2. Bd.: Von Diokletian bis zum Tode Theodosius' des Großen		<i>M</i>	9. —
Tiele, C. P., Babylonisch-assyrische Geschichte.			
1. Teil: Von den ältesten Zeiten bis zum Tode Sargons II.		<i>M</i>	6. —
2. Teil: Von der Thronbesteigung Sinacheribs bis zur Eroberung Babels durch Cyrus.		<i>M</i>	7. —
Welzhofer, H., Allgemeine Geschichte des Altertums.			
1. Bd.: Der alte Orient bis zum Untergange des assyrischen Reiches		<i>M</i>	6. —
2. Bd.: Geschichte des griechischen Volkes bis zur Zeit Solons		<i>M</i>	4. —
Wiedemann, A., Ägyptische Geschichte.			
1. Teil: Von den ältesten Zeiten bis zum Tode Tutmes' III.		<i>M</i>	7. —
2. Teil: Von dem Tode Tutmes' III. bis auf Alexander den Großen		<i>M</i>	7. —
Supplementband		<i>M</i>	2. —

Tacitus, Cornelius

Cornelii Taciti Annales nach Text und Kommentar getrennte Ausgabe für den
Schulgebrauch

Bd.: 1,1

1898

A.lat.b. 2202 h-1,1

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11857128-0